

Κοινό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών: Δίκαιο της Οικονομίας και των
Επιχειρήσεων

Τμήμα Νομικής

Πανεπιστημιακό έτος: 2025-2026

Διπλωματική Εργασία

***Θέμα: Η εφαρμογή του άρθρου 102 του ν. 4412/2016 σχετικά με τη διευκρίνιση και
συμπλήρωση προσφοράς του διαγωνιζομένου – Ερμηνευτική προσέγγιση και
ανάλυση των αποφάσεων της ΕΑΔΗΣΥ και της νομολογίας των δικαστηρίων.***

ΜΑΡΙΑ Δ. ΣΙΩΚΑΤΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΓΕΡΟΝΤΑΣ

Αθήνα, 2026

1. ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η εργασία εξετάζει τη νομική και πρακτική εφαρμογή του άρθρου 102 του ν. 4412/2016 ως προς τη διευκρίνιση και συμπλήρωση προσφορών στις δημόσιες συμβάσεις, με έμφαση στη μεταρρύθμιση του άρθρου 42 του ν. 4782/2021. Στόχος είναι η οριοθέτηση μεταξύ επιτρεπτών διευκρινίσεων/συμπληρώσεων—που αποσκοπούν στη «διάσωση» προσφορών με ασάφειες, επουσιώδεις πλημμέλειες ή πρόδηλα σφάλματα—και ανεπίτρεπτων τροποποιήσεων που ισοδυναμούν με υποβολή νέας προσφοράς ή με εκ των υστέρων συμμόρφωση προς ουσιώδεις όρους της διακήρυξης.

Μεθοδολογικά, συνδυάζεται ερμηνευτική ανάλυση του κανονιστικού πλαισίου (άρθρο 102 προ και μετά τον ν. 4782/2021, συνάρτηση με το άρθρο 56 παρ. 3 της Οδηγίας 2014/24/ΕΕ) με συστηματική χαρτογράφηση αποφάσεων της ΕΑΔΗΣΥ και νομολογίας των διοικητικών δικαστηρίων, του Συμβουλίου της Επικρατείας, και του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Η έρευνα κατηγοριοποιεί ενδεικτικά περιπτώσεις επιτρεπτής διευκρίνισης (πρόδηλα σφάλματα, φραστικές αποκλίσεις, μη ουσιώδεις ασάφειες σε τεχνικά στοιχεία, ασάφεια διακήρυξης ή ελλιπή υποδείγματα) έναντι ανεπίτρεπτων τροποποιήσεων (έγγραφα/δηλώσεις επί ποινή αποκλεισμού που λείπουν, αντικατάσταση μη νομίμως υποβληθέντων στοιχείων, ουσιώδεις τεχνικές αποκλίσεις, ληγμένα πιστοποιητικά, κρίσιμες πλημμέλειες στο ΕΕΕΣ ή ξενόγλωσσα κρίσιμα έγγραφα χωρίς μετάφραση).

Κεντρικό εύρημα είναι η σύγκλιση διοικητικής και δικαστικής πρακτικής σε δύο πυλώνες: α) απαιτείται ο αντικειμενικά εξακριβώσιμος προγενέστερος χαρακτήρας της πληροφορίας που διευκρινίζεται/συμπληρώνεται, και β) απαγορεύεται κάθε αλλοίωση της ουσίας της προσφοράς ή δημιουργία αθέμιτου ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος. Ιδίως για το ΕΕΕΣ, οι πλημμέλειες που εμποδίζουν την προαπόδειξη κριτηρίων οδηγούν, κατά κανόνα, σε απόρριψη, εκτός εάν συντρέχει ασάφεια της διακήρυξης ή υπάρχει ήδη στον φάκελο πληροφορία που τεκμηριώνει τον προγενέστερο χαρακτήρα χωρίς αντικατάσταση.

2. ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. ΠΕΡΙΛΗΨΗ — σελ. 2

2. ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ — σελ. 3

3. ΕΙΣΑΓΩΓΗ — σελ. 4-6

4. ΚΕΦΑΛΑΙΑ — σελ. 6-43

I. Ιστορική εξέλιξη του θεσμού της διευκρίνισης και συμπλήρωσης της προσφοράς.
— σελ. 6-8

II.1 Το άρθρο 102 του ν.4412/2016. — σελ. 8-11

II.2 Η τροποποίηση της διάταξης με το άρθρο 42 του ν.4782/2021- Η επιδίωξη του νομοθέτη. — σελ. 12-13

II.3 Συγκριτική επισκόπηση — σελ. 13-17

III. Ανάλυση των αποφάσεων της Ε.Α.ΔΗΣ.Υ — σελ. 17-27

III.1 Επιτρεπτές διευκρινίσεις και συμπληρώσεις κατά το άρθρο 102 ν. 4412/2016. — σελ. 17-21

III.2 Περιπτώσεις ανεπίτρεπτης τροποποίησης της υποβληθείσας προσφοράς. — σελ. 21-27

IV. Ανάλυση της νομολογίας των δικαστηρίων. — σελ. 27-43

IV.1 Επιτρεπτές διευκρινίσεις και συμπληρώσεις κατά το άρθρο 102 ν. 4412/2016. — σελ. 27-52

IV.2 Περιπτώσεις ανεπίτρεπτης τροποποίησης της υποβληθείσας προσφοράς — σελ. 32-43

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ — σελ. 44-45

6. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ — σελ. 46-48

3. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζει την εφαρμογή του άρθρου 102 του ν. 4412/2016 αναφορικά με τη διευκρίνιση και συμπλήρωση προσφορών στις δημόσιες συμβάσεις, με ιδιαίτερη έμφαση στη μεταρρύθμιση που επήλθε με το άρθρο 42 του ν. 4782/2021. Η προβληματική εστιάζει στη λεπτή αλλά κρίσιμη οριοθέτηση μεταξύ, αφενός, των επιτρεπτών διευκρινίσεων και συμπληρώσεων —οι οποίες αποσκοπούν στη «διάσωση» προσφορών που πάσχουν από ασάφειες, επουσιώδεις πλημμέλειες ή πρόδηλα τυπικά σφάλματα— και, αφετέρου, των ανεπίτρεπτων τροποποιήσεων που θα ισοδυναμούσαν με υποβολή νέας προσφοράς ή με εκ των υστέρων συμμόρφωση προς ουσιώδεις όρους της διακήρυξης. Το διακύβευμα είναι διττό: η διασφάλιση, από τη μία, των θεμελιωδών αρχών της ίσης μεταχείρισης και της διαφάνειας και, από την άλλη, η αποτροπή υπέρμετρου φορμαλισμού που υπονομεύει τον υγιή ανταγωνισμό και τον σκοπό της αποτελεσματικής ικανοποίησης δημοσίων αναγκών.

Ιστορικά, το άρθρο 102 ενσωματώνει την κατεύθυνση του ενωσιακού δικαίου (άρθρο 56 παρ. 3 Οδηγίας 2014/24/ΕΕ) και διαδέχεται παλαιότερες ρυθμίσεις (Οδηγία 2004/18/ΕΚ και τα εθνικά κείμενα προσαρμογής), ακολουθώντας τη νομολογιακή προσπάθεια του ΔΕΕ να ισορροπήσει ανάμεσα σε τυπικότητα και αποτελεσματικότητα. Πριν την τροποποίηση του 2021, η ελληνική ρύθμιση προσέδιδε αυστηρότερα και λεπτομερέστερα όρια στις «ιάσιμες» πλημμέλειες, με αποτέλεσμα συχνές απορρίψεις για καθαρά τυπικούς λόγους. Η μεταρρύθμιση του ν. 4782/2021 μετατόπισε το βάρος προς μία πιο λειτουργική προσέγγιση, εναρμονίζοντας τη διατύπωση με το ενωσιακό πρότυπο και διευρύνοντας τον χώρο επιτρεπτών διευκρινίσεων, πάντοτε όμως υπό τους φραγμούς της μη αλλοίωσης της ουσίας της προσφοράς και της μη δημιουργίας αθέμιτου πλεονεκτήματος.

Στην πράξη, οι κρίσιμες γραμμές διαχωρισμού αναδεικνύονται ιδίως σε τέσσερις περιοχές: α) στην τεχνική τεκμηρίωση και στα φύλλα συμμόρφωσης, όπου η διάκριση ανάμεσα σε αποσαφήνιση και ουσιώδη απόκλιση απαιτεί προσεκτική στάθμιση, β) στο πεδίο των εγγράφων που τίθενται «επί ποινή αποκλεισμού», όπου η εκ των υστέρων αντικατάσταση ή η πρώτη υποβολή δεν είναι ανεκτή, γ) στην ειδική κατηγορία του

Ενιαίου Ευρωπαϊκού Εγγράφου Σύμβασης (ΕΕΕΣ), του οποίου οι πλημμέλειες συχνά κρίνουν τη δυνατότητα προαπόδειξης κριτηρίων συμμετοχής, και δ) στη γλωσσική και τυπική μορφή κρίσιμων πιστοποιητικών (λ.χ. ISO) και δηλώσεων, όπου ζητήματα μετάφρασης, υπογραφής και ισχύος τους καθορίζουν την έκβαση. Η Ενιαία Αρχή Δημοσίων Συμβάσεων και τα εθνικά δικαστήρια έχουν, τα τελευταία χρόνια, διαμορφώσει ένα συνεκτικό —αν και κατ’ ανάγκην περιπτωσιολογικό— πλαίσιο που προσφέρει πρακτική καθοδήγηση στις αναθέτουσες αρχές και στους οικονομικούς φορείς.

Στόχος της εργασίας είναι διττός: πρώτον, να αποτυπώσει συστηματικά την εξέλιξη, το περιεχόμενο και τα όρια της δυνατότητας διευκρίνισης/συμπλήρωσης όπως προκύπτουν από τη νομοθεσία, τις αποφάσεις της ΕΑΔΗΣΥ και τη νομολογία των δικαστηρίων· δεύτερον, να προτείνει ένα επιχειρησιακό ερμηνευτικό «τεστ» που θα μπορεί να εφαρμοστεί με προβλεψιμότητα από τις αναθέτουσες αρχές, περιορίζοντας τις αδικαιολόγητες απορρίψεις αλλά και προλαμβάνοντας ανεπίτρεπτες αλλοιώσεις προσφορών. Η συμβολή έγκειται στη γεφύρωση θεωρίας και πράξης, προσφέροντας κριτήρια που συνδυάζουν: α) τον αντικειμενικά εξακριβώσιμο προγενέστερο χαρακτήρα της πληροφορίας, β) τη μη αλλοίωση της ουσίας και γ) τον σεβασμό ρητών όρων «επί ποινή αποκλεισμού», με ειδική μέριμνα για την ορθή χρήση του ΕΕΕΣ.

Μεθοδολογικά, υιοθετείται ερμηνευτική προσέγγιση του κανονιστικού πλαισίου και συγκριτική ανάλυση πριν/μετά την τροποποίηση του 2021, σε συνδυασμό με συστηματική χαρτογράφηση και κατηγοριοποίηση αποφάσεων της ΕΑΔΗΣΥ και της νομολογίας των διοικητικών δικαστηρίων, του Συμβουλίου της Επικρατείας και του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Η δομή της εργασίας έχει ως εξής: στο Κεφάλαιο I παρουσιάζεται η ιστορική εξέλιξη του θεσμού· στο Κεφάλαιο II αναλύεται το άρθρο 102 και η μεταβολή του με το άρθρο 42 του ν. 4782/2021, με συγκριτική επισκόπηση προς το ενωσιακό δίκαιο· στο Κεφάλαιο III εξετάζονται θεματικά οι αποφάσεις της ΕΑΔΗΣΥ (περιπτώσεις επιτρεπτής διευκρίνισης/συμπλήρωσης και ανεπίτρεπτης τροποποίησης)· στο Κεφάλαιο IV αναλύεται αντίστοιχα η νομολογία των δικαστηρίων· και, τέλος, στα Συμπεράσματα συνοψίζεται η γραμμή τάσης και προτείνεται ένα πρακτικό πλαίσιο εφαρμογής για τις αναθέτουσες αρχές και τους οικονομικούς φορείς. Με τον τρόπο αυτό επιδιώκεται μια ισορροπημένη, λειτουργική και νομικά ασφαλής εφαρμογή του άρθρου 102, που ενισχύει την ποιότητα του ανταγωνισμού και την αποτελεσματικότητα των δημοσίων συμβάσεων.

4. ΚΕΦΑΛΑΙΑ

I. Ιστορική εξέλιξη του θεσμού της διευκρίνισης και συμπλήρωσης της προσφοράς.

Η διάταξη του άρθρου 102 του ν.4412/2016, ρυθμίζει το ζήτημα της συμπλήρωσης και αποσαφήνισης πληροφοριών και δικαιολογητικών που έχουν υποβληθεί με την προσφορά ή την αίτηση συμμετοχής του υποψηφίου, όπως επίσης και διευκρινίσεις επί του περιεχομένου της τεχνικής ή οικονομικής του προσφοράς. Οι προβλέψεις αυτές, στοχεύουν κατ'ουσίαν στην «διάσωση» των προσφορών των οικονομικών φορέων, που πάσχουν από πρόδηλα σφάλματα ή επουσιώδεις παραλείψεις¹.

Η πρόβλεψη διόρθωσης ή συμπλήρωσης της προσφοράς του συμμετέχοντος, δεν αποτελεί θεσμό, ο οποίος εισήχθη το πρώτον με την Οδηγία 2014/24/ΕΕ. Ειδικότερα, η διάταξη του άρθρου 102 του ν.4412/2016, αποτελεί, ενσωμάτωση των διατάξεων της παρ. 3 του άρθρου 56 της Οδηγίας 2014/24/ΕΕ, που συμπλήρωσαν τις διατάξεις του προισχύοντος άρθρου 51 της Οδηγίας 2004/18/ΕΚ (L94), στο οποίο, ομοίως προβλέπονταν η δυνατότητα της αναθέτουσας αρχής να καλεί τους συμμετέχοντες να συμπληρώνουν ή διευκρινίζουν πιστοποιητικά και έγγραφα.

Αναλυτικότερα, με το άρθρο 49 του ΠΔ/τος 60/2007 και το άρθρο 150 του ν.3669/2008 ενσωματώθηκαν οι διατάξεις του ως άνω προισχύοντος άρθρου 51 του ενωσιακού δικαίου, στο εθνικό δίκαιο, προβλέποντας ότι η αναθέτουσα αρχή, μπορούσε να καλεί τους οικονομικούς φορείς να συμπληρώνουν ή να διευκρινίζουν τα πιστοποιητικά και έγγραφα που υπέβαλλαν, κατ' εφαρμογή των άρθρων 43 έως 48 του ΠΔ60/2007² ή των άρθρων 144 έως 149 του ν.3669/2008³.

Περαιτέρω, με τις διατάξεις του άρθρου 12 παρ. 5 του ΠΔ 118/2007, που ίσχυε για τις προμήθειες, ορίζονταν ότι: *«[.]Μετά την κατάθεση της προσφοράς, επί νομίμως υποβληθέντων δικαιολογητικών οι διαγωνιζόμενοι παρέχουν διευκρινίσεις μόνο όταν*

¹ Βλ. αιτιολογική έκθεση επί του άρθρου 102 του ν.4412/2016.

² Προσαρμογή της Ελληνικής Νομοθεσίας στις διατάξεις της Οδηγίας 2004/18/ΕΚ «περί συντονισμού των διαδικασιών σύναψης δημοσίων συμβάσεων έργων, προμηθειών και υπηρεσιών», όπως τροποποιήθηκε με την Οδηγία 2005/51/ΕΚ της Επιτροπής και την Οδηγία 2005/75/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 16ης Νοεμβρίου 2005.

³ Κύρωση της κωδικοποίησης της νομοθεσίας κατασκευής δημόσιων έργων.

αυτές ζητούνται από αρμόδιο όργανο είτε κατά την ενόπιόν του διαδικασία, είτε κατόπιν εγγράφου της Υπηρεσίας, μετά την σχετική γνωμοδότηση του οργάνου. Από τις διευκρινίσεις, οι οποίες παρέχονται, σύμφωνα με τα παραπάνω, λαμβάνονται υπόψη μόνο εκείνες που αναφέρονται στα σημεία για τα οποία υποβλήθηκε σχετικό αίτημα από το αρμόδιο όργανο». Αντίστοιχες προβλέψεις, περιλαμβάνονταν και στα προισχύοντα πρότυπα, τεύχη των μελετών και τεχνικών υπηρεσιών κατ' εφαρμογή του ν.3316/2001, που όριζαν ως υποχρέωση της Επιτροπής διαγωνισμού, την κλήση του υποψηφίου για συμπλήρωση ή διευκρίνιση, όχι όμως την εξ' αρχής προσκόμιση δικαιολογητικών που δεν υποβλήθηκαν εμπροθέσμως και για τα οποία προβλέπονταν ποινή αποκλεισμού⁴.

Η προσέγγιση της προβληματικής της δυνατότητας διόρθωσης, συμπλήρωσης, διευκρίνισης κ.ο.κ των προσφορών, διέπεται από μια περιπτώσιολογική νομολογία του ΔΕΕ⁵, η οποία χαρακτηρίζεται από την προσπάθεια του τελευταίου, να ισορροπήσει ανάμεσα στην τήρηση των θεμελιωδών αρχών της ίσης μεταχείρισης και διαφάνειας, από τη μια μεριά, και της σκοπιμότητας να δοθεί στις αναθέτουσες αρχές να πετύχουν την βέλτιστη λύση για την ικανοποίηση των δημοσίων αναγκών σε αγαθά και υπηρεσίες από την άλλη.

Πράγματι, αφενός η αρχή της ίσης μεταχείρισης, επιβάλλει να έχουν όλοι οι προσφέροντες τις ίδιες ευκαιρίες κατά τη διατύπωση των όρων των προσφορών τους και συνεπάγεται ως εκ τούτου ότι οι προσφορές αυτές, υποβάλλονται με τους ίδιους όρους για όλους τους προσφέροντες. Αφετέρου, η υποχρέωση διαφάνειας έχει ως σκοπό να αποκλείσει τον κίνδυνο ευνοιοκρατίας και κατάχρησης εκ μέρους της αναθέτουσας αρχής. Προϋποθέτει ότι όλοι οι όροι και τρόποι διεξαγωγής της διαδικασίας ανάθεσης, πρέπει να διατυπώνονται με σαφήνεια, ακρίβεια και χωρίς αμφισημία στην προκήρυξη του διαγωνισμού ή στη συγγραφή των υποχρεώσεων, κατά τρόπο ώστε, πρώτον, να παρέχουν σε όλους τους ευλόγως ενημερωμένους και κανονικά επιμελείς προσφέροντες τη δυνατότητα να κατανοούν το ακριβές περιεχόμενό τους και να τους ερμηνεύουν με τον ίδιο τρόπο και, δεύτερον, να καθιστούν δυνατό τον εκ μέρους της αναθέτουσας αρχής αποτελεσματικό έλεγχο του

⁴ Δημήτριος Ράικος, Ευαγγελία Βλάχου, Ευανθία Σαββίδη, Δημόσιες Συμβάσεις Ν.4412/2016 Ερμηνεία κατ' άρθρο, Σάκουλας Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2018, σελ.951-960

⁵ Δ. Ράικος, Δίκαιο Δημοσίων Συμβάσεων, 2017, σ.385.

αν οι προσφορές των διαγωνιζόμενων ανταποκρίνονται στα κριτήρια που διέπουν την συγκεκριμένη σύμβαση⁶.

Η αναθέτουσα αρχή, κατά την άσκηση της εξουσίας εκτίμησης που διαθέτει, οφείλει να μεταχειρίζεται όλους τους υποψήφιους με όρους ισότητας και ειλικρίνειας, και για το λόγο αυτό, πρέπει να απευθύνεται επί ίσους όρους σε όλες τις επιχειρήσεις που βρίσκονται στην ίδια κατάσταση, εκτός αν υπάρχει αντικειμενικά επαληθεύσιμος λόγος που να μπορεί να δικαιολογήσει τη διαφορετική μεταχείριση των υποψηφίων στη συγκεκριμένη περίπτωση, ειδικότερα μάλιστα όταν κρίνεται ότι, λαμβανομένων υπόψη άλλων στοιχείων, η προσφορά πρέπει οπωσδήποτε να απορριφθεί⁷.

II.1 Το άρθρο 102 του ν.4412/2016.

Σε συμμόρφωση προς τις διατάξεις: α) της Οδηγίας 2014/24/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26ης Φεβρουαρίου 2014, σχετικά με τις διαδικασίες σύναψης δημοσίων συμβάσεων και την κατάργηση της Οδηγίας 2004/18/ΕΚ (L94), όπως διορθώθηκε (L135/24.5.2016), β) της Οδηγίας 2014/25/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26^{ης} Φεβρουαρίου 2014 σχετικά με τις προμήθειες φορέων, που δραστηριοποιούνται στους τομείς του ύδατος, της ενέργειας, των μεταφορών και των ταχυδρομικών υπηρεσιών και την κατάργηση Οδηγίας 2004/17/ΕΚ και γ) της Οδηγίας 89/665/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 21ης Ιουνίου 1989 και της 92/13/ΕΚ του Συμβουλίου της 25ης Φεβρουαρίου 1992, όπως τροποποιήθηκαν με την Οδηγία 2007/66/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 11ης Δεκεμβρίου 2007 και τα άρθρα 46 και 47 της Οδηγίας 2014/23/ΕΕ, δημοσιεύθηκε ο ν.4412/2016.

Ειδικότερα, στο άρθρο 56 παρ. 3 της Οδηγίας 2014/24/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26ης Φεβρουαρίου 2014, σχετικά με τις διαδικασίες σύναψης δημοσίων συμβάσεων και την κατάργηση της Οδηγίας 2004/18/ΕΚ (L94), όπως διορθώθηκε (L135/24.5.2016), προβλέφθηκε ότι: «3. Όταν οι πληροφορίες ή η τεκμηρίωση που πρέπει να υποβάλλονται από τους οικονομικούς φορείς είναι ή εμφανίζονται ελλιπείς ή λανθασμένες ή όταν λείπουν συγκεκριμένα έγγραφα, οι

⁶ ΔΕΚ, Απόφαση της 29.04.2004, υπόθεση C-496/99 Επιτροπή κατά CAS Succhi di Frutta, σκ.108 έως 111, Απόφαση της 7^{ης} Απριλίου 2016, Partner Apelski Dariusz, C-324/14, σκ.111, βλ. και ερμηνεία υπό άρθρο 53.

⁷ ΔΕΚ, Απόφαση στην υπόθεση C-599/10, σκ.41, 43.

αναθέτουσες αρχές μπορούν —εφόσον δεν ορίζεται άλλως από την εθνική νομοθεσία με την οποία εφαρμόζεται η παρούσα οδηγία— να ζητούν από τους ενδιαφερόμενους οικονομικούς φορείς να υποβάλλουν, να συμπληρώνουν, να αποσαφηνίζουν ή να ολοκληρώνουν τις σχετικές πληροφορίες ή τεκμηρίωση εντός εύλογης προθεσμίας υπό την προϋπόθεση ότι τα σχετικά αιτήματα υποβάλλονται τηρουμένων απολύτως των αρχών της ίσης μεταχείρισης και της διαφάνειας»⁸.

Η προδιαληφθείσα διάταξη, ενσωματώθηκε στην εθνική έννομη τάξη, με το άρθρο 102 του ν.4412/2016, το οποίο, όριζε τα εξής: «1. Κατά τη διαδικασία αξιολόγησης των προσφορών ή αιτήσεων συμμετοχής, η αναθέτουσα αρχή μπορεί να καλεί εγγράφως τους προσφέροντες ή τους υποψηφίους να διευκρινίζουν ή να συμπληρώνουν τα έγγραφα ή δικαιολογητικά που έχουν υποβάλει, μέσα σε εύλογη προθεσμία, η οποία δεν μπορεί να είναι μικρότερη από επτά (7) ημέρες από την ημερομηνία κοινοποίησης σε αυτούς της σχετικής πρόσκλησης. Οποιαδήποτε διευκρίνιση ή συμπλήρωση που υποβάλλεται από τους προσφέροντες ή υποψηφίους, χωρίς να έχει ζητηθεί από την αναθέτουσα αρχή, δεν λαμβάνεται υπόψη. 2. Η πιο πάνω διευκρίνιση ή η συμπλήρωση αφορά μόνο τις ασάφειες, επουσιώδεις πλημμέλειες ή πρόδηλα τυπικά σφάλματα που επιδέχονται διόρθωση ή συμπλήρωση, ιδίως δε παράλειψη μονογραφών, διακεκομμένη αρίθμηση, ελαττώματα συσκευασίας και σήμανσης του φακέλου και των υποφακέλων των προσφορών ή αιτήσεων συμμετοχής, λεκτικές και φραστικές αποκλίσεις των εγγράφων της προσφοράς από την ορολογία των εγγράφων της σύμβασης, που δεν επιφέρουν έννομες συνέπειες ως προς το περιεχόμενό τους, ελλείψεις ως προς τα νομιμοποιητικά στοιχεία, πλημμελής σήμανση αντιγράφων που εκδίδονται, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 1 του ν. 4250/2014 (Α' 74), μεταφράσεων και λοιπών πιστοποιητικών ή βεβαιώσεων, διαφοροποίηση της δομής των εγγράφων της προσφοράς από τα υποδείγματα, υποχρεωτικά ή μη, που θεσπίζονται με νόμο, κανονιστικές πράξεις ή τα έγγραφα της σύμβασης. Η συμπλήρωση ή η διευκρίνιση, κατά το πρώτο εδάφιο, δεν επιτρέπεται να έχει ως συνέπεια μεταγενέστερη αντικατάσταση ή υποβολή εγγράφων σε συμμόρφωση με τους όρους της διακήρυξης, αλλά μόνο τη διευκρίνιση ή συμπλήρωση, ακόμη και με νέα έγγραφα, εγγράφων ή δικαιολογητικών που έχουν ήδη υποβληθεί. 3. Η διευκρίνιση ή η συμπλήρωση δεν πρέπει να εισάγει διακρίσεις, άνιση μεταχείριση των οικονομικών φορέων ή να έχει ως συνέπεια ευνοϊκή μεταχείριση συγκεκριμένου οικονομικού φορέα στη διαδικασία ανάθεσης της δημόσιας σύμβασης. 4. Η αναθέτουσα

⁸ eur-lex.europa.eu.

αρχή μπορεί να καλεί εγγράφως τους προσφέροντες να διευκρινίσουν, μέσα σε εύλογη προθεσμία η οποία δεν μπορεί να είναι μικρότερη από επτά (7) ημέρες από την ημερομηνία κοινοποίησης της σχετικής πρόσκλησης, το περιεχόμενο της τεχνικής ή οικονομικής προσφοράς που έχουν υποβάλει, αν περιέχει ασάφειες ή ήσσονος σημασίας ατέλειες, επουσιώδεις παραλείψεις ή πρόδηλα τυπικά ή υπολογιστικά σφάλματα που η αναθέτουσα αρχή κρίνει ότι μπορεί να θεραπευθούν. Η διευκρίνιση αυτή δεν πρέπει να έχει ως αποτέλεσμα την ουσιώδη αλλοίωση της προσφοράς και δεν πρέπει να προσδίδει αθέμιτο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στη συγκεκριμένη προσφορά σε σχέση με τις λοιπές.

5. Η παροχή της δυνατότητας διευκρινίσεων στον προσφέροντα ή υποψήφιο, σύμφωνα με τις παραγράφους 1 έως 4, είναι υποχρεωτική για την αναθέτουσα αρχή, αν επίκειται αποκλεισμός του από τη διαδικασία, λόγω ασαφειών των δικαιολογητικών και εγγράφων της προσφοράς».

Με τις προδιαληφθείσες διατάξεις, προβλέπεται η δυνατότητα της αναθέτουσας αρχής να ζητά από τον υποψήφιο ή προσφέροντα συμπληρώσεις ή διευκρινίσεις, επί των δικαιολογητικών και εγγράφων που έχουν υποβάλλει, όπως επίσης και διευκρινίσεις επί του περιεχομένου της τεχνικής ή οικονομικής του προσφοράς. Οι προβλέψεις αυτές στοχεύουν κατ' ουσίαν στην «διάσωση» προσφορών οικονομικών φορέων, που πάσχουν από ασάφειες, πρόδηλα σφάλματα ή επουσιώδεις παραλείψεις⁹.

Ο υποψήφιος οικονομικός φορέας ή προσφέρων, καλείται να παράσχει διευκρινίσεις επί στοιχείων ή δικαιολογητικών που έχει ήδη υποβάλλει, με την δυνατότητα ακόμα και της συμπλήρωσής τους με νέα έγγραφα. Η δυνατότητα συμπλήρωσης/διευκρίνισης, ωστόσο, αφορά, όπως προκύπτει από τη ρητή αναφορά της διάταξης, μόνο σε ασάφειες, επουσιώδεις πλημμέλειες ή πρόδηλα τυπικά σφάλματα, που επιδέχονται διόρθωσης ή συμπλήρωσης.

Ενδεικτικά, αναφέρονται, περιπτώσεις παράλειψης τινών μονογραφών, διακεκομμένη αρίθμηση, ελαττώματα συσκευασίας και σήμανσης του φακέλου και των υποφακέλων των προσφορών ή αιτήσεων συμμετοχής, λεκτικές και φραστικές αποκλίσεις των εγγράφων της προσφοράς από την ορολογία των εγγράφων της σύμβασης που δεν επιφέρουν έννομες συνέπειες, ως προς το περιεχόμενό τους, ελλείψεις ως προς τα νομιμοποιητικά στοιχεία, πλημμελή σήμανση επικυρωμένων αντιγράφων και μεταφράσεων και λοιπών πιστοποιητικών ή βεβαιώσεων, διαφοροποίηση της δομής

⁹ Βλ. αιτιολογική έκθεση επί του άρθρου 102 του ν.4412/2016.

των εγγράφων της προσφοράς από τα δια του νόμου, κανονιστικών πράξεων ή των εγγράφων της σύμβασης καθιερωμένα υποδείγματα, υποχρεωτικά ή μη, που θεσπίζονται με νόμο, κανονιστικές πράξεις ή τα έγγραφα της σύμβασης.

Σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου της Ε.Ε, που αναπτύχθηκε πριν την εφαρμογή των προρρηθέντων διατάξεων, έγινε δεκτό ότι διορθώσεις της προσφοράς επιτρέπονται, εφόσον αφενός τηρούνται οι αρχές της ίσης μεταχείρισης και της διαφάνειας και αφετέρου συμμορφώνεται η προσφορά με ουσιώδεις όρους της προκήρυξης, διαφορετικά δεν μπορεί να γίνει δεκτή από την αναθέτουσα αρχή, υπό την έννοια ότι η τελευταία δεν έχει επιλογή ως προς το αν θα την θεωρήσει έγκυρη ή μη (ενν. ότι πάσχουν είτε από κάποιο ουσιαστικό σφάλμα (λ.χ. δεν πληρούν τις προδιαγραφές¹⁰, είτε από κάποιο τυπικό ή διαδικαστικό (λ.χ υπέρβαση προθεσμίας υποβολής).

Επισημαίνεται, ότι η διακριτική ευχέρεια της αναθέτουσας αρχής, αφορά νομίμως, κατ' αρχήν, υποβληθέντα δικαιολογητικά και όχι υποβληθέντα, μη νόμιμα κατά περιεχόμενο, δικαιολογητικά, καθόσον τυχόν μεταγενέστερη συμπλήρωση, των κρίσιμων μη νόμιμων δικαιολογητικών από τον οικονομικό φορέα, θα ισοδυναμούσε με ανεπίτρεπτη αντικατάστασή τους¹¹.

Η δυνατότητα διευκρινίσεων ή συμπληρώσεων, δεν ερμηνεύεται υπό το πρίσμα του ότι η αναθέτουσα αρχή δέχεται διορθώσεις παραλείψεων, οι οποίες, κατά τις ρητές διατάξεις των εγγράφων του διαγωνισμού, πρέπει να συνεπάγονται τον αποκλεισμό του προσφέροντος¹². Δεδομένου ότι η αναθέτουσα αρχή οφείλει να ελέγχει αυστηρώς αν τηρήθηκαν τα κριτήρια που η ίδια έχει καθορίσει, είναι αυτή υποχρεωμένη να αποκλείσει από τον διαγωνισμό συμμετέχοντα, που δεν προσκόμισε ορισμένο έγγραφο ή στοιχείο, του οποίου η υποβολή επιβλήθηκε από τα έγγραφα του διαγωνισμού επί ποινή αποκλεισμού τηρούμενης με τον τρόπο αυτό της αρχής της ίσης μεταχείρισης και της υποχρέωσης διαφάνειας¹³.

¹⁰ ΔΕΚ, Απόφαση της 22.06.1993, υπόθεση C-243/89, Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων κατά του Βασιλείου της Δανίας («Storebaelt»).

¹¹ ΔΕΦΑΘ311/2017, Πρβλ ΣτΕ2454/2009, ΕΑ ΣτΕ 457,364/2009, ΕΑ ΣτΕ180/2009, ΣτΕ567,3075/2008, ΕΑ 584, 1038, 1282/2008, 305/2007, ΔΕΦΑΘ 271/2011.

¹² ΔΕΚ, Απόφαση της 06.11.2014 υπόθεση C-42/13, Cartiera dell Adda SpA κατά CEM Ambiente SpA, σκ.46.

¹³ Δημήτριος Ράικος, Ευαγγελία Βλάχου, Ευανθία Σαββίδη, Δημόσιες Συμβάσεις Ν.4412/2016 Ερμηνεία κατ' άρθρο, Σάκκουλας Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2018, σελ.951-960.

Π.2 Η τροποποίηση της διάταξης με το άρθρο 42 του ν.4782/2021- Η επιδίωξη του νομοθέτη.

Ο ν.4782/2021, επέφερε σημαντικές αλλαγές στις διατάξεις του ν.4412/2016, επιδιώκοντας τον εκσυγχρονισμό, απλοποίηση και αναμόρφωση του ισχύοντος θεσμικού πλαισίου για τη διαδικασία σύναψης δημοσίων συμβάσεων.

Με το άρθρο 42 του ν.4782/2021, τροποποιήθηκε η διάταξη του άρθρου 102, ως εξής: *«Κατά τη διαδικασία αξιολόγησης των προσφορών ή αιτήσεων συμμετοχής, οι αναθέτουσες αρχές, τηρώντας τις αρχές της ίσης μεταχείρισης και της διαφάνειας, ζητούν από τους προσφέροντες ή υποψήφιους οικονομικούς φορείς, όταν οι πληροφορίες ή η τεκμηρίωση που πρέπει να υποβάλλονται είναι ή εμφανίζονται ελλιπείς ή λανθασμένες, συμπεριλαμβανομένων εκείνων στο ΕΕΕΣ, ή όταν λείπουν συγκεκριμένα έγγραφα, να υποβάλλουν, να συμπληρώνουν, να αποσαφηνίζουν ή να ολοκληρώνουν τις σχετικές πληροφορίες ή τεκμηρίωση, εντός προθεσμίας όχι μικρότερης των δέκα (10) ημερών και όχι μεγαλύτερης των είκοσι (20) ημερών από την ημερομηνία κοινοποίησης σε αυτούς της σχετικής πρόσκλησης».*

Σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση του ανωτέρω νόμου 4782/2021, με το άρθρο 42, αναμορφώνονται πλήρως και απλοποιούνται οι διατάξεις, με τις οποίες παρέχεται η δυνατότητα συμπλήρωσης των υποβληθέντων στοιχείων της προσφοράς, με σκοπό τον περιορισμό των αδικαιολόγητων αποκλεισμών των οικονομικών φορέων για αυστηρά τυπικούς λόγους, ενώ πληρούνται κατ' ουσίαν οι προϋποθέσεις συμμετοχής. Η τροποποίηση αποτελεί ουσιαστική μετατόπιση του εθνικού θεσμικού πλαισίου πλησιέστερα προς το πνεύμα της Οδηγίας 2014/24/ΕΕ (παρ. 3άρθρου 56) της οποίας τη διατύπωση, ουσιαστικά, υιοθετεί.

Η τροποποίηση του άρθρου κρίθηκε αναγκαία χάριν της ανάπτυξης του ευρύτερου δυνατού υγιούς ανταγωνισμού, της κάμψης της τυπολατρίας και του φορμαλισμού και της διευκόλυνσης της πρόσβασης των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων στις δημόσιες συμβάσεις, προς όφελος της επιτυχούς έκβασης των διαγωνιστικών διαδικασιών και της καλύτερης εξυπηρέτησης του δημοσίου συμφέροντος. Με τη νέα διατύπωση του άρθρου 102, η αναθέτουσα αρχή δύναται να ζητήσει να διορθωθούν ή να συμπληρωθούν σε επιμέρους σημεία τα στοιχεία που περιλαμβάνονται σε ένα φάκελο υποψηφιότητας, αρκεί να μην τροποποιείται η προσφορά του οικονομικού φορέα με τέτοιο τρόπο ώστε να του δίνεται αθέμιτο πλεονέκτημα έναντι των λοιπών

συμμετεχόντων στη διαδικασία ανάθεσης της σύμβασης και η αίτηση αυτή, της αναθέτουσας αρχής, να αφορά στοιχεία ή δεδομένα, των οποίων είναι αντικειμενικά εξακριβώσιμος ο προγενέστερος χαρακτήρας σε σχέση με το πέρας της προθεσμίας που είχε ταχθεί για την υποβολή υποψηφιότητας. Τα ανωτέρω ισχύουν κατ'αναλογία και για τυχόν ελλείπουσες δηλώσεις, υπό την προϋπόθεση ότι βεβαιώνουν γεγονότα αντικειμενικώς εξακριβώσιμα.

II.3 Συγκριτική επισκόπηση

Σύμφωνα με τα προπαρατεθέντα, προκύπτει ότι πριν την τροποποίησή του με το ν.4782/2021, το άρθρο 102, θέσπιζε ένα υπέρμετρα αυστηρό καθεστώς διευκρινίσεων/συμπληρώσεων. Ρητά προβλέπονταν, όπως παρατέθηκε παραπάνω, ότι διευκρινίσεις ήταν επιτρεπτές μόνο εφόσον αφορούσαν ασάφειες, επουσιώδεις πλημμέλειες ή πρόδηλα τυπικά σφάλματα που επιδέχονται διόρθωση ή συμπλήρωση, όπως η παράλειψη μονογραφών, διακεκομμένη αρίθμηση, ελαττώματα συσκευασίας και σήμανσής του φακέλου της προσφοράς, λεκτικές και φραστικές αποκλίσεις των εγγράφων της προσφοράς, από την ορολογία των εγγράφων της σύμβασης, οι οποίες δεν επιφέρουν έννομες συνέπειες ως προς το περιεχόμενό τους, ελλείψεις ως προς τα νομιμοποιητικά στοιχεία, πλημμέλειες στη σήμανση αντιγράφων μεταφράσεων και λοιπών πιστοποιητικών ή βεβαιώσεων, διαφοροποίηση της δομής των εγγράφων της προσφοράς από τα υποδείγματα. Βασική ανησυχία που διέτρεχε το άρθρο 102, την οποία σε μεγάλο βαθμό υιοθέτησε και η νομολογία, ήταν η συμπλήρωση ή διευκρίνιση να μην έχει ως συνέπεια, τη μεταγενέστερη αντικατάσταση ή το πρώτον υποβολή εγγράφων, αλλά να εξαντλείται σε επουσιώδεις επεξηγήσεις και εμπλουτισμούς εγγράφων που έχουν ήδη υποβληθεί.

Βασική κατεύθυνση, επί του αν η εφαρμογή του άρθρου 102 θα οδηγήσει ή όχι σε μεταβολή του αντικειμένου της προσφοράς αναφέρεται στο εξαρχής περιεχόμενο της προσφοράς και το τι προέκυπτε με ασφάλεια ή έστω πιθανολογούμενη ασφάλεια από αυτή. Προφανώς, όσο περισσότερο και πιο εκτεταμένα στοιχεία υπάρχουν για το αντικείμενο της προσφοράς, τόσο πιο δύσκολο είναι αυτό να «διορθωθεί» και να μεταβληθεί. Όσο πιο δυσδιάκριτες ή ελλειπτικές (π.χ. διαφοροποιείται το αγαθό από

μια συντομογραφία) είναι οι επί των εγγράφων της προσφοράς διαφοροποιήσεις μεταξύ προσφερομένων αγαθών, τόσο πιο ευχερής είναι η εφαρμογή του άρθρου 102¹⁴.

Η προ του ν.4782/2021 ρύθμιση του εθνικού νομοθέτη, ήταν πιο λεπτομερής και πιο αυστηρή από τις προβλέψεις του ενωσιακού δικαίου. Συγκεκριμένα, το άρθρο 56 παρ. 3 της Οδηγίας 2014/24 δίνει τη δυνατότητα στις αναθέτουσες αρχές να ζητούν από τους οικονομικούς φορείς να υποβάλλουν, συμπληρώνουν, αποσαφηνίζουν ή ολοκληρώνουν τις σχετικές πληροφορίες ή δικαιολογητικά, εφόσον τηρούνται οι αρχές της ίσης μεταχείρισης και της διαφάνειας. Η προηγούμενη επιλογή του εθνικού νομοθέτη, να εξαντλεί την αυστηρότητά του, περιορίζοντας τις περιπτώσεις επιτρεπτής συμπλήρωσης της προσφοράς, ενδεχομένως να εξηγείται από το φόβο κατάχρησης της δυνατότητας αυτής, από τις αναθέτουσες αρχές. Ωστόσο, τελικά κατέληξε στο αντίθετο άκρο και σε μία υπερβολικά τυπολατρική προσέγγιση, η οποία είχε ως αποτέλεσμα τον αποκλεισμό των προσφορών για εντελώς φορμαλιστικούς λόγους, ακόμη και όταν δεν τίθεται κανένα ζήτημα αδιαφανούς ή διακριτικής μεταχείρισης υπέρ κάποιου διαγωνιζόμενου.

Η αναδιαμόρφωση του άρθρου 102, αποσκοπεί στον περιορισμό των αδικαιολόγητων αποκλεισμών οικονομικών φορέων, για υπερβολικά τυπικούς λόγους και την αποφυγή φορμαλιστικών προσεγγίσεων, οι οποίες ουσιαστικά είχαν ως αποτέλεσμα να εξελίσσεται ο διαγωνισμός, σε μία εξαντλητική διαδικασία εντοπισμού σφαλμάτων, εις βάρος του αποτελεσματικού ανταγωνισμού και του δημοσίου συμφέροντος. Η νέα διατύπωση του άρθρου 102, μετά την αντικατάστασή του με το ν.4782/2021, είναι πλέον λιτή, απλοποιημένη και πολύ κοντά στη διατύπωση και στο πνεύμα του άρθρου 56 παρ. 3 της οδηγίας 2014/24¹⁵.

Με την νέα διατύπωση του άρθρου 102, η αναθέτουσα αρχή δύναται να ζητήσει να διορθωθούν ή να συμπληρωθούν σε επιμέρους σημεία τα στοιχεία που περιλαμβάνονται σε ένα φάκελο υποψηφιότητας, αρκεί να μη τροποποιείται η προσφορά του οικονομικού φορέα με τέτοιο τρόπο, ώστε να του δίνεται αθέμιτο πλεονέκτημα έναντι των λοιπών συμμετεχόντων στη διαδικασία ανάθεσης της

¹⁴ Μιχαήλ Διαθεσόπουλος, Τα νέα άρθρα 102 και 310 του ν.4412/2016 μετά το ν.4782/2021 και το νέο καθεστώς διόρθωσης και συμπλήρωσης προσφορών, ΠειρΝομ 1/2021, σελ. 4 επ.

¹⁵ Γεώργιος Δελλής, Το νέο Δίκαιο των δημοσίων συμβάσεων, Νομική βιβλιοθήκη, 2η έκδοση 2024, σελ. 33-37.

σύμβασης και η αίτηση αυτή, της αναθέτουσας αρχής, να αφορά στοιχεία ή δεδομένα, των οποίων είναι αντικειμενικά εξακριβώσιμος ο προγενέστερος χαρακτήρας σε σχέση με το πέρας της προθεσμίας που είχε ταχθεί για την υποβολή υποψηφιότητας. Αυτά ισχύουν κατ' αναλογία και για τυχόν ελλείπουσες δηλώσεις υπό την προϋπόθεση ότι βεβαιώνουν γεγονότα αντικειμενικώς εξακριβώσιμα¹⁶. Με τη ρύθμιση αυτή, επιχειρείται η διεύρυνση του ανταγωνισμού, με τον περιορισμό των αδικαιολόγητων αποκλεισμών προσφορών για έλλειψη στοιχείων που θα μπορούσαν ενδεχομένως να συμπληρωθούν, χωρίς να διακυβεύεται η αρτιότητα των προσφορών αυτών.

Με την παροχή της δυνατότητας να συμπληρωθεί η παραληφθείσα δήλωση, ακόμη και με δικαιολογητικά που έχουν την ίδια φύση με το ΕΕΕΣ, εισάγεται αναμφίβολα διάκριση, άνιση μεταχείριση των οικονομικών φορέων και έχει ως συνέπεια την ευνοϊκή μεταχείριση συγκεκριμένου οικονομικού φορέα στη διαδικασία ανάθεσης μιας δημόσιας σύμβασης¹⁷.

Από τη διάταξη του άρθρου 102, ερμηνευόμενη σύμφωνα με την αρχή της τυπικότητας που διέπει τη διενέργεια των διαγωνισμών για την ανάθεση δημοσίων συμβάσεων, συνάγεται ότι όταν το περιεχόμενο της υποβληθείσας προσφοράς παρουσιάζει ελλείψεις, κατά παράβαση όρου διακήρυξης, που έχει τεθεί επί ποινή αποκλεισμού, δεν παρέχεται ούτε στον διαγωνιζόμενο ούτε στην αναθέτουσα αρχή η δυνατότητα άρσης της παράβασης κατά το στάδιο ελέγχου των προσφορών¹⁸. Αντίθετα, σύμφωνα με την ίδια διάταξη παρέχεται στην αναθέτουσα αρχή η ευχέρεια να επιβάλλει κατά περίπτωση, η υποχρέωση να καλεί τους διαγωνιζόμενους να υποβάλλουν διευκρινίσεις επί του περιεχομένου και των δικαιολογητικών της τεχνικής προσφοράς τους, λόγω ύπαρξης ασαφειών και άλλων επουσιωδών ελλείψεων τους που δεν επιφέρουν έννομες συνέπειες ως προς το περιεχόμενό τους, (λεκτικές αποκλίσεις και διαφοροποίηση της δομής των εγγράφων της προσφοράς από την ορολογία ή τα υποδείγματα της διακήρυξης και των άλλων εγγράφων του διαγωνισμού κ.λ.π). Οποιαδήποτε ερώτηση για διευκρίνιση μπορεί μόνο να έχει ως αποτέλεσμα την άρση κάποιας ασάφειας και όχι την υποβολή μη υποβληθέντος δικαιολογητικού και συνακόλουθα την τροποποίηση της προσφοράς¹⁹. Ειδικότερα, η αίτηση και παροχή διευκρίνισης δεν μπορεί να

¹⁶ ΣτΕ237/2021, Χ. Δετσαρίδης, σελ. 1283επ.

¹⁷ ΔΕΦΑΘ241/2020, ΕΣ1564/2019.

¹⁸ ΣτΕ ΕΑ184/2017, 30/2019.

¹⁹ ΔΕΕ απόφαση της 11.05.2017, C-131/2016, της 29.03.2012, C-599/10, της 10.10.2013, C-336/12.

καταλήξει στο να υποβάλλει στην πραγματικότητα ο συγκεκριμένος προσφέρων νέα προσφορά²⁰.

Σε κάθε περίπτωση, μια αίτηση διευκρίνισης δεν μπορεί να θεραπεύσει την παράλειψη προσκόμισης εγγράφων ή παροχής πληροφοριών των οποίων η κοινοποίηση ήταν απαραίτητη βάσει των εγγράφων της οικείας σύμβασης, δεδομένου ότι η αναθέτουσα αρχή οφείλει να ελέγχει αυστηρώς αν τηρήθηκαν τα κριτήρια που η ίδια είχε καθορίσει²¹.

Η ανωτέρω διάταξη, ωστόσο, αφορά κατά ρητή διατύπωσή της, μόνο σε διευκρίνιση ή συμπλήρωση νομίμως κατ' αρχήν υποβληθέντων στοιχείων²². Αντίθετη ερμηνευτική εκδοχή θα επέτρεπε εκ των υστέρων αντικατάσταση μη πληρούντων τους όρους της διακήρυξης εγγράφων της προσφοράς των διαγωνιζόμενων με νέα έγγραφα, εκδοθέντα σε συμμόρφωση προς τους όρους της διακήρυξης αποτέλεσμα το οποίο, εκτός του ότι απαγορεύεται ρητώς από την ανωτέρω διάταξη, αντίκειται και στις αρχές της διαφάνειας και της ίσης μεταχείρισης των διαγωνιζόμενων, η τήρηση των οποίων αποτελεί ζήτημα θεμελιώδους σημασίας για την εφαρμογή της ενωσιακής και εθνικής νομοθεσίας περί δημοσίων συμβάσεων²³.

Η διάταξη του άρθρου 102, δεν έχει την έννοια ότι επιτρέπει στην αναθέτουσα αρχή να δέχεται τη διόρθωση, συμπλήρωση ή αντικατάσταση μη νομίμων στοιχείων των προσφορών, συμπεριλαμβανομένων ανακριβών δηλώσεων που περιέχονται στο ΕΕΕΣ που συνεπάγονται υποχρεωτικώς τον αποκλεισμό του υποψήφιου οικονομικού φορέα²⁴. Όπως έχει κριθεί από το ΔΕΕ, ερμηνεύοντας τη διάταξη του άρθρου 56 παρ. 3 της οδηγίας 2014/24, την οποία ενσωματώνει στο εθνικό δίκαιο το άρθρο 102 του ν.4412/2016, η δυνατότητα της αναθέτουσας αρχής να ζητήσει από υποψήφιο να διευκρινίσει την προσφορά του, δεν μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την υποβολή στην πραγματικότητα νέας προσφοράς από τον συγκεκριμένο υποψήφιο²⁵, ούτε να θεραπεύεται με τον τρόπο αυτό η παράλειψη προσκόμισης εγγράφων ή παροχής

²⁰ ΔΕΕ απόφαση της 29.03.2012, C-599/10, ΕΑΔΗΣΥ 1759/2023.

²¹ ΔΕΕ απόφαση της 10.10.2013, C-336/12.

²² ΣτΕ1490/2019, 30/2019, ΕΑ 42/2020.

²³ ΣτΕ30/2019, ΕΑ 204/2019.

²⁴ ΣτΕ147/2022, ΔΕΦΑΘ4/2021, 1490/2022.

²⁵ ΣτΕ300/2023, ΔΕΦΠΕΙΡ 237/2023, ΔΕΦΙωαννίνων 30/2023.

πληροφοριών, η υποβολή των οποίων επιβάλλεται από τη διακήρυξη, δεδομένου ότι η αναθέτουσα αρχή, οφείλει να τηρεί αυστηρά τα κριτήρια που η ίδια έχει καθορίσει²⁶.

Μια από τις βασικότερες επιδιώξεις του ν.4782/2021 θεωρείται ο περιορισμός της τυπολατρείας και της υπερβολικής αυστηρότητας με σκοπό τη διασφάλιση ενός ρεαλισμού και ευελιξίας κατά τη διαδικασία ανάθεσης δημοσίων συμβάσεων. Η ευρύτητα της σχετικής διάταξης οδήγησε στη διατύπωση έντονων επιφυλάξεων προς την κατεύθυνση της ερμηνευτικής περιστολής της από τη δικαστική εξουσία²⁷²⁸.

Στις αμέσως επόμενες ενότητες, θα γίνει αναφορά σε αποφάσεις που εξέδωσε η Ενιαία Αρχή Δημοσίων Συμβάσεων, καθώς και τα Ελληνικά Δικαστήρια, και θα παρατηρήσουμε πως εφαρμόστηκε και ερμηνεύθηκε η εξεταζόμενη διάταξη ανά περίπτωση.

III. Ανάλυση των αποφάσεων της Ε.Α.ΔΗΣ.Υ

Στο κεφάλαιο αυτό, θα παρατεθεί, η εφαρμογή του άρθρου 102 ν. 4412/2016, όπως ισχύει, από την ΕΑΔΗΣΥ., η οποία διαμορφώνει σταδιακά ένα συνεκτικό πλαίσιο διάκρισης μεταξύ επιτρεπτής διευκρίνισης/συμπλήρωσης και ανεπίτρεπτης τροποποίησης της προσφοράς. Από την εξέταση των αποφάσεων αναδεικνύονται τρεις βασικές κατηγορίες: α) περιπτώσεις επιτρεπτής διευκρίνισης, β) περιπτώσεις όπου η διευκρίνιση θα αλλοίωνε την προσφορά και απορρίπτεται (ανεπίτρεπτη τροποποίηση προσφοράς), γ) ειδικές περιπτώσεις, όπως η πλημμελής συμπλήρωση του ΕΕΕΣ ή η ασάφεια της διακήρυξης.

III.1 Επιτρεπτές διευκρινίσεις και συμπληρώσεις κατά το άρθρο 102 ν. 4412/2016.

i. Διευκρινίσεις επί ελλিপών ή εσφαλμένων πληροφοριών.

²⁶ ΔΕΕ C-927/19, ΣτΕ2514/2022, 2646/2022.

²⁷ Μιχαήλ Διαθεσόπουλος, Τα νέα άρθρα 102 και 310 του ν.4412/2016 μετά το ν.4782/2021 και το νέο καθεστώς διόρθωσης και συμπλήρωσης προσφορών, ΠειρΝομ 1/2021, σελ. 4 επ., βλ. και κριτικές παρατηρήσεις της Μ. Βλάχου- Βλαχοπούλου, Παρατηρήσεις στην ΣτΕ1894/2022, ΘΠΔΔ 12/2022, σελ. 1405 επ.

²⁸ Απόστολος Γέροντας, Δίκαιο Δημοσίων Συμβάσεων Ανάθεση-εκτέλεση-δικαστική προστασία, Σάκκουλας 2024, σελ. 167επ.

Με την **67/2025**²⁹ απόφαση της Αρχής, έγινε δεκτό, ότι, σύμφωνα με τη Διακήρυξη, για την εταιρεία παραγωγής του προς προμήθεια είδους, ζητούνταν να δηλωθούν τα στοιχεία επικοινωνίας και η πλήρης ταχυδρομική διεύθυνση. Η εταιρεία, συμπλήρωσε μόνο τη διεύθυνση επικοινωνίας και όχι τα στοιχεία επικοινωνίας. Πλην όμως, δεδομένου ότι είχε κατ' αρχήν δηλωθεί προσηκόντως η εταιρεία παραγωγής και η διεύθυνση επικοινωνίας, η μετέπειτα διευκρίνιση και συμπλήρωση των ελλειπόντων στοιχείων, δεν αποτελούσε, ανεπίτρεπτη τροποποίηση της υποβληθείσας προσφοράς. Ομοίως, με την **568/2024**³⁰ απόφαση της Αρχής, κρίθηκε ότι οι υποβληθείσες Υπεύθυνες Δηλώσεις του προσφέροντος, απευθύνονταν εκ παραδρομής σε έτερο φορέα και όχι στην αναθέτουσα αρχή και ότι η αναθέτουσα αρχή, όφειλε να καλέσει την εταιρεία να διορθώσει τις συγκεκριμένες Υπεύθυνες Δηλώσεις στο ορθό, δεδομένου ότι πρόκειται για πρόδηλο τυπογραφικό σφάλμα.

Περαιτέρω, σε εξεταζόμενη περίπτωση, κατά την οποία, ο οικονομικός φορέας, δεν είχε υποβάλλει ως όφειλε σχετική δήλωση περί της κατανομής της επιχειρηματικής αμοιβής των μελών της ένωσης, με τον τύπο που ορίζονταν στη Διακήρυξη, η Αρχή, με την **358/2023**³¹ απόφασή της, έκανε δεκτό ότι η αναθέτουσα αρχή, όφειλε να καλέσει τον οικονομικό φορέα να προβεί σε κλήση κατ' άρ. 102 του Ν. 4412/2016, ως προς την ελλείπουσα τεκμηρίωση της οικείας δήλωσης περί της κατανομής της αμοιβής μεταξύ των μελών της ένωσης. Και τούτο διότι, η οικεία δήλωση περί της κατανομής της αμοιβής μεταξύ των μελών είχε συμπεριληφθεί στην προσφορά της, πλην δεν περιελήφθη στον προβλεπόμενο στη Διακήρυξη τύπο (ΕΕΕΣ/ συνοδευτική του ΕΕΕΣ δήλωση), και συνεπώς, ήτο αντικειμενικά εξακριβώσιμος ο προγενέστερος χαρακτήρας αυτής, σε σχέση με το πέρας της προθεσμίας υποβολής προσφορών.

Στο ίδιο πνεύμα, με την **59/2025**³² απόφαση της Αρχής, έγινε δεκτό ότι, τα πιστοποιητικά, τα οποία υπεβλήθησαν στην αγγλική γλώσσα, επειδή αποτελούσαν κατ' αρχήν νομίμως υποβληθέντα έγγραφα, ο χαρακτήρας των οποίων ήταν αντικειμενικά εξακριβώσιμος, μπορούσε να ζητηθεί διευκρίνιση της προσφοράς και προσκόμιση των σχετικών μεταφράσεών τους, κατ' εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 102 του ν.4412/2016. Τέλος, με την **252/2025**³³ απόφαση της Αρχής, κρίθηκε ότι, σε προσφορά

²⁹ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 1^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ.9.

³⁰ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 5^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ.9.

³¹ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 3^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ.17.

³² ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 3^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ.23.

³³ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 7^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ.20.

στην οποία οι στήλες του φύλλου συμμόρφωσης είχαν συμπληρωθεί πλημμελώς, χωρούσαν διευκρινίσεις, δεδομένου η συμπλήρωση των στηλών κατά το Υπόδειγμα της Διακήρυξης, δεν αποτελούσε όρο που είχε τεθεί επί ποινή αποκλεισμού. Σχετικά με τις δύο τελευταίες αποφάσεις, στο επόμενο κεφάλαιο, θα αναφερθούν αποφάσεις της Αρχής, στις οποίες διατυπώθηκε αντίθετη γνώμη.

ii. Αποσαφηνίσεις επί της πλήρωσης των τεχνικών προδιαγραφών.

Η απόφαση **323/2024**³⁴ της Αρχής, έκρινε ότι η ασάφεια στην προσφορά της συμμετέχουσας, ως προς τον αριθμό και τη δυνατότητα επαναχρησιμοποίησης των ειδών, εδύνατο να αποσαφηνισθεί με προσφυγή στη διαδικασία του άρθρου 102 του ν.4412/2016, πρωτίστως διότι τα συγκεκριμένα τεχνικά χαρακτηριστικά δεν ζητούνταν επί ποινή αποκλεισμού, επιπροσθέτως δε, διότι είχαν υποβληθεί έγγραφα στην προσφορά της, τα οποία καθιστούσαν αντικειμενικώς εξακριβώσιμη την συγκεκριμένη πληροφορία.

Με την **729/2023**³⁵ απόφαση της Αρχής, η οποία εξέτασε, το ζήτημα της μη απόδειξης του συνόλου των τεχνικών προδιαγραφών, από το υποβληθέν από τον συμμετέχοντα, τεχνικό φυλλάδιο και το εγχειρίδιο χρήσης, κρίθηκε ότι η αναθέτουσα αρχή, όφειλε να καλέσει τον συμμετέχοντα, είτε να διευκρινίσει την προσφορά του, είτε να υποβάλλει σχετικό δείγμα. Συγκεκριμένα, στο τεχνικό φυλλάδιο του κατασκευαστή που υπεβλήθη, αναφέρονταν ρητά οι γενικές, αλλά όχι οι ειδικές διαστάσεις του άκρου στειλεού και της κάνουλας, ωστόσο, λόγω της ειδικής φύσης του προσφερόμενου προϊόντος (ιατρική συσκευή), χωρούσε, όπως έγινε δεκτό, διευκρίνιση.

Σχετική και η **700/2023**³⁶ απόφαση της Αρχής, στην οποία εξετάσθηκε περίπτωση, κατά την οποία η αναθέτουσα, είχε απορρίψει προσφορά, με την αιτιολογία ότι υπήρχε ασάφεια, διότι εμφανιζόταν διάσταση μεταξύ αφενός των στοιχείων του εγγράφου της τεχνικής προσφοράς, όπου δηλώνεται αντοχή σε πίεση 5 bar και αφετέρου των στοιχείων του τεχνικού φυλλαδίου, όπου αναφέρεται μέγιστη αντοχή σε πίεση 4 bar. Όπως έγινε δεκτό με την συγκεκριμένη απόφαση, η αναθέτουσα όφειλε να καλέσει τον συμμετέχοντα οικονομικό φορέα, να αποσαφηνίσει την προσφορά του, δεδομένου ότι, περιείχε κατ' αρχήν τις απαιτούμενες πληροφορίες και στοιχεία τεκμηρίωσης των

³⁴ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 1^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ.15.

³⁵ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 2^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ.7.

³⁶ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 1^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ. 11.

ιδιοτήτων του προσφερόμενου είδους και αφετέρου τα αρμόδια όργανα της αναθέτουσας αρχής δεν διαπίστωσαν ότι το προσφερόμενο προϊόν δεν πληροί την τεχνική προδιαγραφή της Διακήρυξης να αντέχει στις υψηλές πιέσεις ώστε να είναι ασφαλής η σύνδεσή της με αντλίες, παρά μόνο ότι εμφανίζεται ασάφεια των στοιχείων της τεχνικής προσφοράς.

iii. Διευκρινίσεις λόγω ασάφειας της Διακήρυξης.

Κατά πάγια νομολογία, σε περίπτωση που υπάρχει ασάφεια στη Διακήρυξη, δεν δύναται να ερμηνεύεται εις βάρος του επιμελούς συμμετέχοντα, όταν η διοίκηση όφειλε να εκφραστεί σαφέστερα. Στην έννοια της «ασάφειας», εμπίπτουν οι περιπτώσεις που δεν υπάρχει ρητή πρόβλεψη στη Διακήρυξη, ή συντρέχει αμφισημία/ αντιφατικότητα ως προς τις προβλέψεις της Διακήρυξης. Περαιτέρω δε, οι περιπτώσεις που ελλείπουν πεδία, από τεύχη του διαγωνισμού, μεταξύ των οποίων και στο ΕΕΕΣ, ή εμφανίζονται επ' αυτών εσφαλμένες πληροφορίες.

Ούτως, με την **789/2023**³⁷ απόφαση της ΕΑΔΗΣΥ, κρίθηκε ότι η πλημμέλεια της εγγυητικής συμμετοχής του συμμετέχοντος οικονομικού φορέα, οφείλονταν σε ασάφεια της Διακήρυξης, καθώς από τους αριθμητικούς υπολογισμούς με βάση το λεκτικό του όρου προέκυπτε, ότι οι εγγυητικές επιστολές των διαγωνιζομένων θα πρέπει να ισχύουν έως τις 03.09.2023, πλην όμως κατά τη ρητή διατύπωση του ίδιου άρθρου «*Η εγγύηση συμμετοχής πρέπει να ισχύει (...) μέχρι 3/4/2023*». Συνέπεια των ανωτέρω, κρίθηκε ότι η αναθέτουσα όφειλε να καλέσει τον οικονομικό φορέα να διευκρινίσει την προσφορά του κατ' εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 102 του ν.4412/2016.

Περαιτέρω, με αποφάσεις της ΕΑΔΗΣΥ³⁸, έγινε δεκτό, ότι, εφόσον η αναθέτουσα αρχή έχει αναρτήσει στον ιστότοπο του διαγωνισμού μορφοποιημένο υπόδειγμα ΕΕΕΣ, ορθά ο συμμετέχων οικονομικός φορέας, ακολούθησε το εν λόγω υπόδειγμα, στο περιεχόμενο του οποίου δεν είχε τη δυνατότητα να παρέμβει, ενώ αποτελεί ευθύνη της αναθέτουσας αρχής να μεριμνά ώστε το προς συμπλήρωση ΕΕΕΣ, να περιλαμβάνει όλα τα στοιχεία που κατά τη διακήρυξη απαιτούν προαπόδειξη, σχετική δε, παράλειψή της δεν φαίνεται να συνεπάγεται, κατά παραμερισμό της ευθύνης της, τη μετάθεση του

³⁷ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 1^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ.21.

³⁸ Ενδεικτικά: 1017/2022 3^ο Κλιμάκιο σκ.20, 277/2024 4^ο Κλιμάκιο σκ.8, 69/2025 3^ο Κλιμάκιο σκ.8.

σχετικού βάρους στον οικονομικό φορέα, ώστε ο τελευταίος, μέσω αναζήτησης διευκρινίσεων/συμπληρωματικών πληροφοριών, να καλύψει το ελλειπές περιεχόμενο.

III.2 Περιπτώσεις ανεπίτρεπτης τροποποίησης της υποβληθείσας προσφοράς.

i. Ελλείψεις ουσιώδους χαρακτήρα

1. Πλημμελείς δηλώσεις.

Με την 8/2025³⁹ απόφαση της Αρχής, έγινε δεκτό ότι, στο Παράρτημα I της Διακήρυξης, προβλέπονταν ως ελάχιστο περιεχόμενο, η αναγραφή της φράσης «Δευτέρα έως Σάββατο» αναφορικά με την απασχόληση των ατόμων. Η προσφορά του συμμετέχοντος, ο οποίος εδήλωσε ότι το προσωπικό, θα απασχολούνταν «Δευτέρα έως Παρασκευή», καθίστατο για το λόγο αυτό πλημμελής. Η δε, επίμαχη αυτή δήλωση, κρίθηκε ότι δεν θα μπορούσε να θεραπευθεί με προσφυγή στη διαδικασία του άρθρου 102, λόγω του περιοριστικά αναφερόμενου περιεχομένου του Παραρτήματος I της Διακήρυξης. Παρόμοια η 477/2023⁴⁰ απόφαση της Αρχής, σχετικά με περίπτωση, όπου η υποβληθείσα από τον προσφέροντα Υπεύθυνη Δήλωση, διέφερε ουσιωδώς από το ορισμένο περιεχόμενο του Παραρτήματος I της Διακήρυξης. Ομοίως, με την 85/2025⁴¹ απόφαση της Αρχής, έγινε δεκτό ότι δεν επιδέχονταν διευκρίνισης η προσφορά του συμμετέχοντος, ο οποίος παρέλειψε παντελώς να δηλώσει στην τεχνική του προσφορά, τη χώρα παραγωγής, την επιχειρηματική μονάδα και τον τόπο εγκατάστασης για ορισμένα εκ των ειδών.

Περαιτέρω, σε περίπτωση, κατά την οποία, από την τεχνική προσφορά του συμμετέχοντος προέκυπτε ότι, η ισχύς του προσφερόμενου είδους, υπερβαίνει τη μέγιστη απαιτούμενη από τη Διακήρυξη, με την 283/2023⁴² απόφαση, έγινε δεκτό ότι η εφαρμογή του άρθρου 102, θα συνιστούσε ανεπίτρεπτη τροποποίηση της υποβληθείσας προσφοράς, δεδομένου ότι, από την αρχικώς υποβληθείσα, προέκυπτε απόκλιση από τις τεχνικές προδιαγραφές και όχι κάποιο πρόδηλο σφάλμα ή επουσιώδης πλημμέλεια. Ακόμη, με την 913/2023⁴³ κρίθηκε ότι η προσφορά της

³⁹ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 7^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ.8.

⁴⁰ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 4^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ.21.

⁴¹ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 1^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ.11.

⁴² ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 1^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ.11.

⁴³ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 5^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ.14.

συμμετέχουσας έπρεπε να απορριφθεί, καθώς δεν είχε δηλώσει ούτε στο φύλλο συμμόρφωσης, ούτε και στην τεχνική της προσφορά ότι τα προσφερόμενα είδη, ήταν σύμφωνα με τις τεχνικές προδιαγραφές.

2. Παράλειψη προσκόμισης εγγράφων.

Με την **806/2024**⁴⁴ απόφαση, έγινε δεκτό ότι η προσφέρουσα παρέλειψε να υποβάλλει κατά το χρόνο υποβολής της προσφοράς της, βεβαίωση καλής συνεργασίας για όμοιες εργασίες εκδοθείσα από τον αποδέκτη αυτών και ότι η συγκεκριμένη έλλειψη δεν ήταν δεκτική συμπλήρωσης με τη διαδικασία που προβλέπεται στο άρθρο 102 του ν. 4412/2016. Ακόμη, με την **531/2023**⁴⁵ απόφαση, κρίθηκε ότι η προσφυγή στη διαδικασία του άρθρου 102 δεν ήταν νόμιμη και συνιστούσε ανεπίτρεπτη τροποποίηση της υποβληθείσας προσφοράς, δεδομένου ότι δεν είχαν υποβληθεί με το φάκελο της τεχνικής προσφοράς οι εκθέσεις δοκιμών. Επιπλέον, με την **738/2024**⁴⁶ απόφαση, έγινε δεκτό ότι η προσφορά της συμμετέχουσας, η οποία, δεν κατέθεσε την απαιτούμενη υπεύθυνη δήλωση περί μη ρώσικης εμπλοκής, όπως όφειλε σύμφωνα με τους όρους της Διακήρυξης κατά την αρχική υποβολή της προσφοράς της, παραλείποντας να προαποδείξει τη μη συνδρομή του σχετικού λόγου αποκλεισμού, έπρεπε να απορριφθεί.

Απορριπτέα, κρίθηκε με την **602/2024**⁴⁷ απόφαση, προσφορά, διότι δεν υπεβλήθη, η απαιτούμενη από τον όρο του φύλλου συμμόρφωσης του Παραρτήματος II της Διακήρυξης υπεύθυνη δήλωση. Ομοίως, έκρινε η Αρχή ως απορριπτέες τις προσφορές και για τις ακόλουθες πλημμέλειες: η **234/2024**⁴⁸ απόφαση, για περίπτωση κατά την οποία η συμμετέχουσα είχε παραλείψει να υποβάλει δήλωση του κατασκευαστή του προϊόντος, η **657/2023**⁴⁹ απόφαση, για περίπτωση όπου ο διαγωνιζόμενος, είχε παραλείψει να προσκομίσει τη δήλωση συνεργασίας με τον κατασκευαστή, η **315/2024**⁵⁰ απόφαση, για περίπτωση που διαγωνιζόμενος παρέλειψε να υποβάλλει τη ζητούμενη με ποινή αποκλεισμού Δήλωση Συμμόρφωσης, η **991/2023**⁵¹ απόφαση, για περίπτωση που δεν είχαν προσκομισθεί οι σχετικές οδηγίες χρήσης και συντήρησης, η

⁴⁴ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 1^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ.14.

⁴⁵ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 6^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ.18.

⁴⁶ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 1^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ.11.

⁴⁷ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 1^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ.14.

⁴⁸ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 4^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ. 13.

⁴⁹ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 2^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ.9.

⁵⁰ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 1^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ.17.

⁵¹ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 3^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ.20.

402/2023⁵² απόφαση, για περίπτωση που δεν είχαν υποβληθεί οι εκζητούμενες βεβαιώσεις καλής εκτέλεσης, παρά μόνον τα πρωτόκολλα παραλαβής, καθώς και η **741/2023**⁵³ απόφαση, για περίπτωση κατά την οποία δεν είχε κατατεθεί με την προσφορά ο πίνακας των κυριότερων έργων που εκτέλεσε ο συμμετέχων. Τέλος, σε διαγωνιστική διαδικασία, κατά την οποία είχε ζητηθεί με τη Διακήρυξη, προς απόδειξη της προϋπηρεσίας του προσωπικού, να προσκομίζονται, εκτός από τις βεβαιώσεις από ιδιώτες ή από δημόσιο φορέα και τα σχετικά έγγραφα με τα «αντίστοιχα ένσημα», από τα οποία να προκύπτουν τα στοιχεία των ενσήμων αυτών, έγινε δεκτό με την **54/2024**⁵⁴ απόφαση, ότι μόνο οι Βεβαιώσεις Προϋπηρεσίας, χωρίς την προσκόμιση άλλων εγγράφων, όπως οι αναλυτικές καταστάσεις ενσήμων, καθιστούσαν την προσφορά απορριπτέα, δηλονότι η έλλειψη αυτή δεν ήτο δεκτική συμπλήρωσης.

Να σημειωθεί, ότι σε όλες τις ανωτέρω εξεταζόμενες περιπτώσεις, είχε παραλειφθεί παντελώς η υποβολή, εγγράφων εκζητούμενων από τη Δαικήρυξη. Μοναδική εξαίρεση, αποτελεί η περίπτωση επί της οποίας εξεδόθη η ως άνω **54/2024** απόφαση, στην οποία είχε μεν υποβληθεί από τον συμμετέχοντα έγγραφο (Βεβαιώσεις Προϋπηρεσίας), πλην κρίθηκε ότι το ορθό υποβληθέν ήτο οι Αναλυτικές καταστάσεις ενσήμων, δεδομένου ότι μόνο στις τελευταίες αποτυπώνονται τα ένσημα. Η κρίση αυτή της ΕΑΔΗΣΥ, επικυρώθηκε με την **45/2024** απόφαση του Διοικητικού Εφετείου Λάρισας, για την οποία θα γίνει εκτενής αναφορά κατωτέρω.

3. Ξενόγλωσσα έγγραφα χωρίς μετάφραση.

Στο προηγούμενο κεφάλαιο, μεταξύ άλλων, παρατέθηκε το σκεπτικό της **59/2025** απόφασης, με την οποία κρίθηκε ότι η υποβολή ξενόγλωσσων εγγράφων, χωρίς την μετάφραση, χωρεί διευκρινίσεων, καθώς είναι αντικειμενικά εξακριβώσιμος ο προγενέστερος χαρακτήρας του εγγράφου, σε σχέση με την προσφορά. Στον αντίποδα, οι αποφάσεις **487/2023**⁵⁵, **837/2023**⁵⁶, **61/2025**⁵⁷ και **181/2025**⁵⁸ της Αρχής, έκριναν ότι δεν μπορούσε η συγκεκριμένη πλημμέλεια να αρθεί με προσφυγή στη διαδικασία του άρθρου 102 του ν.4412/2016. Μάλιστα εκ των ανωτέρω, οι πλέον πρόσφατες με αριθμ.

⁵² ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 2^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ.8.

⁵³ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 3^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ.19.

⁵⁴ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 3^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ.18.

⁵⁵ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 4^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ.15.

⁵⁶ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 1^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ.13.

⁵⁷ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 5^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ.9.

⁵⁸ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 1^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ.23.

61/2025 και 181/2025 έκριναν περαιτέρω, ότι η υποβολή ξενόγλωσσων εγγράφων, χωρίς μετάφραση στην Ελληνική, δεν αποτελεί επουσιώδη πλημμέλεια. Όμοιες οι **319/2024⁵⁹** και **318/2024⁶⁰** αποφάσεις της Αρχής, οι οποίες αφορούσαν πιστοποιητικά iso.

4. Πλημμελής συμπλήρωση φύλλου συμμόρφωσης.

Σε εξεταζόμενη περίπτωση, όπου το φύλλο συμμόρφωσης, δεν είχε συμπληρωθεί προσηκόντως, η απόφαση **912/2023⁶¹** της Αρχής, έκρινε, ότι η προσφορά καθίστατο εξ αυτού του λόγου απορριπτέα, δίχως δυνατότητα εφαρμογής της διάταξης του άρθρου 102 του ν.4412/2016.

5. Ζητήματα υπογραφής εγγράφων.

Ενδιαφέρουσα, η **739/2024⁶²** απόφαση της Αρχής, στην οποία με την προσφορά του συμμετέχοντος είχαν υποβληθεί μεν οι εκζητούμενες βεβαιώσεις, πλην δεν είχαν υπογραφεί από τον φορέα που απαιτείτο, αλλά από έτερο φορέα και συγκεκριμένα από τον νόμιμο εκπρόσωπο της συμμετέχουσας. Στην περίπτωση αυτή, δεν θεωρήθηκε ότι η κατ' αρχήν υποβολή του εγγράφου, μπορούσε να δικαιολογήσει την εφαρμογή του άρθρου 102 (δεδομένης της προγενέστερης διακρίβωσης του στοιχείου με την υποβολή της προσφοράς), αλλά θα έπρεπε να απορριφθεί η προσφορά, καθώς η απαίτηση της Διακήρυξης, να φέρουν οι βεβαιώσεις υπογραφή από συγκεκριμένο φορέα, είχε τεθεί με ποινή τον αποκλεισμό των συμμετεχόντων.

6. Πιστοποιητικά ISO μη ευρισκόμενα σε ισχύ.

Τέλος, σχετικά με πιστοποιητικά ISO, τα οποία δεν βρίσκονταν σε ισχύ κατά το χρόνο υποβολής της προσφοράς, η απόφαση **835/2023⁶³** δέχτηκε ότι, το γεγονός, ότι το επίμαχο ISO δεν ήταν εν ισχύι αλλά είχε λήξει, ισοδυναμούσε με έλλειψη και μη προσκόμισή του, καθιστούσε την προσφορά απορριπτέα, καθόσον η αναθέτουσα Αρχή ούτε οφείλει, ούτε δύναται να ζητήσει διευκρινίσεις, κατ' άρθρο 102 του ν. 4412/2016,

⁵⁹ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 3^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ.19.

⁶⁰ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 3^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ.19.

⁶¹ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 5^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ.17.

⁶² ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 1^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ.9.

⁶³ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 5^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ.19.

καθ' όσον δεν είναι δυνατή η εκ των υστέρων συμπλήρωση ή διευκρίνιση μή υποβληθέντος ή μή νομίμως υποβληθέντος δικαιολογητικού.

ii. Το ΕΕΕΣ ως ειδικότερη κατηγορία.

Από τις αποφάσεις της Αρχής, που ενδεικτικώς θα αναφερθούν παρακάτω, προκύπτει ότι σχεδόν παγίως γίνεται δεκτό, ότι οι πλημμέλειες στην συμπλήρωση του ΕΕΕΣ, καθιστούν την προσφορά του συμμετέχοντος απορριπτέα, δίχως να επιδέχεται συμπλήρωσης/ διευκρίνισης με εφαρμογή του άρθρου 102, καθώς μόνος τρόπος ίασης των συγκεκριμένων πλημμελειών φαίνεται να είναι η αντικατάσταση του υποβληθέντος με την προσφορά ΕΕΕΣ με νέο, το οποίο άγει σε ανεπίτρεπτη τροποποίηση της υποβληθείσας προσφοράς.

Η 252/2025⁶⁴ απόφαση, δέχθηκε ότι η εσφαλμένη απάντηση στο πεδίο του ΕΕΕΣ, σχετικά με εγγραφή σε επίσημο κατάλογο, εγκεκριμένων οικονομικών φορέων καθιστά την προσφορά απορριπτέα. Συγκεκριμένα, ο οριστικός ανάδοχος στο ΕΕΕΣ που υπέβαλε και δη στην Ενότητα Α του Μέρους ΙΙ αυτού απάντησε θετικά στο ερώτημα αν είναι εγγεγραμμένος σε εθνικό σύστημα (προ)επιλογής και στο πεδίο «Αναφέρετε την ονομασία του καταλόγου ή του πιστοποιητικού και τον σχετικό αριθμό εγγραφής ή πιστοποίησης» σημείωσε αφενός το Πτυχίο με αριθμό μητρώου και αφετέρου του ΓΕΜΗ. Ενόψει της ως άνω θετικής απάντησής του δεν ενεργοποιήθηκε το ερώτημα αν είναι σε θέση να προσκομίσει βεβαίωση πληρωμής εισφορών κοινωνικής ασφάλισης και φόρων ή να παράσχει πληροφορίες που θα δίνουν τη δυνατότητα στην αναθέτουσα αρχή να τις λάβει απευθείας μέσω πρόσβασης σε εθνική βάση δεδομένων σε οποιοδήποτε κράτος μέλος. Ωστόσο, από τη στιγμή που ο προσφεύγων δεν ήταν εγγεγραμμένος κατά τον κρίσιμο χρόνο σε επίσημο κατάλογο εγκεκριμένων φορέων, ούτε διέθετε ισοδύναμο πιστοποιητικό, αφού τόσο η εγγραφή του στο Μητρώο, όσο και στο ΓΕΜΗ, τις οποίες και εσφαλμένα επικαλέστηκε κατά τη συμπλήρωση του ΕΕΕΣ, δεν αποτελούν ούτε ισοδυναμούν με εγγραφή σε επίσημο κατάλογο εγκεκριμένων οικονομικών φορέων, αυτός όφειλε επί ποινή ακυρότητας της προσφοράς του να απαντήσει αρνητικά στο κύριο ερώτημα της Ενότητας Α του Μέρους ΙΙ του ΕΕΕΣ, διότι η ορθή αρνητική απάντηση συνιστά προϋπόθεση για να ενεργοποιηθεί στη συνέχεια το ερώτημα περί προσκόμισης βεβαίωσης πληρωμής εισφορών κοινωνικής ασφάλισης και φόρων. Η θετική απάντηση στο αρχικό ερώτημα

⁶⁴ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 7^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ.16.

και κατ' επέκταση η ελλείπουσα απάντηση στο τελευταίο ως άνω ερώτημα συνιστά ουσιώδη παράλειψη κατά τη συμπλήρωση του ΕΕΕΣ, η οποία δεν δύναται να αναπληρωθεί ή να συναχθεί από τις απαντήσεις που έδωσε ο οριστικός ανάδοχος σε άλλα ερωτήματα, όπως στην Ενότητα Β του Μέρους ΙΙΙ για τους λόγους που σχετίζονται με την καταβολή φόρων ή εισφορών κοινωνικής ασφάλισης, διότι αυτά αφορούν τις υφιστάμενες κατά τον χρόνο σύνταξης και υποβολής του ΕΕΕΣ τυχόν ανεκπλήρωτες φορολογικές ή κοινωνικοασφαλιστικές υποχρεώσεις. Επομένως, η ως άνω καταφατική απάντηση στο κύριο ερώτημα της εγγραφής ή μη σε επίσημο κατάλογο εγκεκριμένων οικονομικών φορέων, η οποία συνεπάγεται τη μη ενεργοποίηση του πεδίου που αφορά την προσκόμιση βεβαίωσης πληρωμής εισφορών κοινωνικής ασφάλισης και φόρων, καθιστά τη συμπλήρωση του ΕΕΕΣ πλημμελή, καθώς η μη ρητή ανάληψη της δέσμευσής του να προσκομίσει τα οικεία πιστοποιητικά συνιστά παράλειψη δήλωσης επί ποινή απόρριψης της προσφοράς. Όμοια η **893/2024**⁶⁵ απόφαση της Αρχής, στην οποία οι υπεργολάβοι, που αποτελούσαν μελετητικές εταιρείες, εγγεγραμμένες στο Τμήμα Μητρώου Μελετητικών Επιχειρήσεων Δημοσίων και Ιδιωτικών Έργων, είχαν εκ παραδρομής δηλώσει στα ΕΕΕΣ τους και δη στο Μέρος ΙΙ, Ενότητα Α των υποβληθέντων (από την καθεμία) ΕΕΕΣ τους, ότι, είναι εγγεγραμμένοι σε Εθνικό Σύστημα (Προ)επιλογής.

Σχετικά με τη μη ορθή συμπλήρωση τμήματος/ ποσοστού της σύμβασης που θα εκτελέσει ο τρίτος, η **497/2023**⁶⁶ απόφαση, έκανε δεκτό ότι η συμμετέχουσα όφειλε να το έχει δηλώσει στο ΕΕΕΣ, αφού, σε περίπτωση στήριξης σε ικανότητες τρίτου για την πλήρωση του κριτηρίου της τεχνικής ικανότητας που αφορά σε τίτλους σπουδών, επαγγελματικά προσόντα και επαγγελματική εμπειρία, ο «τρίτος» θα πρέπει να δηλώνεται στο ΕΕΕΣ, όπως και το τμήμα της σύμβασης που θα εκτελέσει, τόσο κατ' είδος, όσο και κατ' έκταση/ποσοστό.

Περαιτέρω, σε περίπτωση, όπου ο διαγωνιζόμενος δεν είχε συμπληρώσει το πεδίο που αφορούσε στους λόγους αποκλεισμού, η **576/2023**⁶⁷ απόφαση της Αρχής, έκανε δεκτό ότι εσφαλμένως εφαρμόστηκε η διαδικασία του άρθρου 102, καθώς συνιστούσε ανεπίτρεπτη εκ των υστέρων συμπλήρωση προσφοράς. Αξίζει να αναφερθεί εδώ, ότι στη συγκεκριμένη διαγωνιστική διαδικασία, είχε αναρτηθεί από την αναθέτουσα

⁶⁵ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 5^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ.10.

⁶⁶ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 2^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ.8.

⁶⁷ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 1^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ.16.

ΕΕΕΣ, στο οποίο δεν συμπεριλαμβάνονταν το εν λόγω πεδίο και μολαταύτα, έγινε δεκτό ότι εφόσον η διακήρυξη παρέπεμπε στον Κανονισμό 2016/7 για την ορθή συμπλήρωση του ΕΕΕΣ, ο συμμετέχων όφειλε να συμπεριλάβει και να συμπληρώσει το συγκεκριμένο πεδίο στο υποβληθέν από τον ίδιο ΕΕΕΣ.

Ομοίως, κρίθηκε από την Αρχή, ότι δεν επιδέχονταν διόρθωσης, προσφορά στην οποία η συμμετέχουσα, παρέλειψε να συμπεριλάβει στο ΕΕΕΣ πληροφορίες σχετικές με τα κριτήρια επιλογής⁶⁸, με τον κύκλο εργασιών⁶⁹, και περί των φυσικών προσώπων της Ομάδας Έργου (απαιτούμενο τεχνικό προσωπικό)⁷⁰.

Τέλος, απορριπτέα κρίθηκε με την **52/2023**⁷¹ απόφαση της Αρχής, προσφορά στην οποία η διαπιστωθείσα στο ΕΕΕΣ πλημμέλεια, αφορούσε στην τεθείσα ψηφιακή υπογραφή και περαιτέρω κρίθηκε ότι μη νόμιμα είχε εφαρμοσθεί κλήση κατ' εφαρμογή του άρθρου 102 προς ίαση της εν λόγω πλημμέλειας.

IV. Ανάλυση της νομολογίας των δικαστηρίων.

Στο κεφάλαιο αυτό, θα παρατεθεί, η εφαρμογή του άρθρου 102 ν. 4412/2016, όπως ισχύει, από τη νομολογία των Δικαστηρίων, η οποία, όπως και η ΕΑΔΗΣΥ, διαμορφώνει σταδιακά ένα συνεκτικό πλαίσιο διάκρισης μεταξύ επιτρεπτής διευκρίνισης/συμπλήρωσης και ανεπίτρεπτης τροποποίησης της προσφοράς. Από την εξέταση των αποφάσεων αναδεικνύονται, ομοίως, τρεις βασικές κατηγορίες: α) περιπτώσεις επιτρεπτής διευκρίνισης, β) περιπτώσεις όπου η διευκρίνιση θα αλλοίωνε την προσφορά και απορρίπτεται (ανεπίτρεπτη τροποποίηση προσφοράς), γ) ειδικές περιπτώσεις, όπως η πλημμελής συμπλήρωση του ΕΕΕΣ ή η ασάφεια της διακήρυξης.

Αυτό που θα διαπιστωθεί, από τις ενδεικτικές αποφάσεις που θα παρατεθούν κατωτέρω, είναι ότι η νομολογία των Δικαστηρίων, κατά την εφαρμογή της διάταξης, κινείται στο ίδιο πνεύμα με την ΕΑΔΗΣΥ.

IV.1 Επιτρεπτές διευκρινίσεις και συμπληρώσεις κατά το άρθρο 102 ν. 4412/2016.

⁶⁸ 26/2024 απόφαση 1^{ου} Κλιμακίου ΕΑΔΗΣΥ, σκ. 13.

⁶⁹ 192/2024 απόφαση 3^{ου} Κλιμακίου ΕΑΔΗΣΥ, σκ.14.

⁷⁰ 738/2023 απόφαση 3^{ου} Κλιμακίου ΕΑΔΗΣΥ, σκ.18.

⁷¹ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, 3^ο Κλιμάκιο ΕΑΔΗΣΥ, σκ.54.

i. Διευκρινίσεις επί ελλειπόν ή εσφαλμένων πληροφοριών.

Με την **66/2025 απόφαση του Α' Τμήματος του Διοικητικού Εφετείου Χανίων**⁷², έγινε δεκτό, ότι η αναπομπή της υπόθεσης στην αναθέτουσα Αρχή είναι σύμφωνη με το άρθρο 102 του ν. 4412/2016 και τις αντίστοιχες διατάξεις της διακήρυξης, δεδομένου ότι οι διευκρινίσεις ,που θα ζητηθούν από την συμμετέχουσα, επί της τεχνικής της προσφοράς, θα βασισθούν στην υποβληθείσα προσφορά της, η οποία δεν είναι ελλιπής, καθώς και στο τεχνικό φυλλάδιο που έχει ήδη καταθέσει, δηλαδή σε δεδομένο, το οποίο είναι, από αντικειμενική άποψη, προγενέστερο του χρόνου υποβολής της προσφοράς.

Σε εξεταζόμενη περίπτωση, κατά την οποία, στο Φύλλο Συμμόρφωσης, παραλείπονταν, η καταφατική απάντηση, ως δηλώνεται σε όλα τα λοιπά πεδία στις στήλες «ΑΠΑΙΤΗΣΗ» και «ΑΠΑΝΤΗΣΗ» αντιστοίχως η **95/2024 απόφαση του Α' Τμήματος του Διοικητικού Εφετείου Λάρισας**⁷³, δέχτηκε ότι πρόκειται για παράλειψη που επιτρεπτός διορθώνεται κατ'άρθρο 102 του ν.4412/2016, καθώς, διά της παραπομπής στο σχετικό πεδίο «ΠΑΡΑΠΟΜΠΗ» του Φύλλου Συμμόρφωσης, προκύπτει η συμμόρφωση της εταιρείας στην σχετική απαίτηση, επιπλέον δε ορίζεται στην οικεία διακήρυξη ότι η απλή κατάφαση δεν αποτελεί απόδειξη πλήρωσης της προδιαγραφής και η αρμόδια Επιτροπή έχει την υποχρέωση ελέγχου και επιβεβαίωσης της πλήρωσης της απαίτησης.

Ακόμη, με την **1394/2025 απόφαση του Δ' Τμήματος του Συμβουλίου της Επικρατείας**⁷⁴, έγινε δεκτό ότι ορθά η αναθέτουσα αρχή κάλεσε να διευκρινίσει την προσφορά της, διαγωνιζόμενη, η οποία, στο πλαίσιο της προαπόδειξης, δήλωσε στο ΕΕΕΣ ότι πληροί την συγκεκριμένη απαίτηση της διακήρυξης και κατέχει το αντίστοιχο πιστοποιητικό κατά ISO 39001:12. Πλην όμως, στη συνοδευτική του ΕΕΕΣ υπεύθυνη δήλωση, η οποία πάντως δεν ήταν απαραίτητο να υποβληθεί, αναφέρθηκε εκ παραδρομής εσφαλμένος χρόνος έναρξης ισχύος της συγκεκριμένης πιστοποίησης. Όπως δε, κρίθηκε, οι δηλώσεις της διαγωνιζόμενης, στο ΕΕΕΣ και στη συμπληρωματική αυτού υπεύθυνη δήλωση περί του επίμαχου πιστοποιητικού δεν ήταν ανακριβείς, αλλά συμπεριελάμβαναν εσφαλμένη αναφορά του χρόνου έναρξης ισχύος

⁷² ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, σκ. 11 απόφασης.

⁷³ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, σκ.14.

⁷⁴ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, σκ.12.

της πιστοποίησης, ζήτημα για το οποίο νομίμως κλήθηκε σε διευκρινίσεις, δεδομένου εξάλλου ότι τόσο η συνοδευτική υπεύθυνη δήλωση, όσο και το πιστοποιητικό προσκομίσθηκαν εκ περισσού.

Περαιτέρω, με την **1212/2024 απόφαση του Δ' Τμήματος του Συμβουλίου της Επικρατείας**⁷⁵, έγινε δεκτό ότι μόνο η παράλειψη της συμμετέχουσας, να βεβαιώσει ότι έχει προμηθευθεί, εγκαταστήσει ή/και λειτουργήσει τον εξοπλισμό στον οποίο αναφέρεται η υπογεγραμμένη από τους εκπροσώπους της βεβαίωση σχετικά με την απόδοση του προσφερόμενου από αυτήν εξοπλισμού, που προσκόμισε με την τεχνική της προσφορά, δεν καθιστά άνευ άλλου αποκλειστέα την συμμετέχουσα από τον διαγωνισμό, αλλά ήταν δυνατή η συμπλήρωση/διευκρίνιση της εν λόγω βεβαίωσης κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 102 του ν. 4412/2016.

Τέλος, θα παρατεθεί αυτούσιο το σκεπτικό δύο αποφάσεων, με τις οποίες, έγινε δεκτή η εφαρμογή του άρθρου 102 σε πλημμέλειες που εντοπίστηκαν στο ΕΕΕΣ των διαγωνιζόμενων και παρουσιάζουν ενδιαφέρον συγκριτικά με τα όσα αναλύθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο των αποφάσεων της ΕΑΔΗΣΥ. Στις κάτωθι εξεταζόμενες περιπτώσεις, υπάρχει η εξής ιδιαιτερότητα, ο μεν συμμετέχων στο διαγωνισμό οικονομικός φορέας, είχε δώσει εσφαλμένη απάντηση στο υποβληθέν ΕΕΕΣ. Πλην όμως, από τη συγκεκριμένη απάντηση, μπορούσε κατ' αρχήν να καταφαθεί η εκζητούμενη πληροφορία δικαιολογώντας τον προγενεστέρως διακριβώσιμο χαρακτήρα που θέτει ως όριο η διάταξη.

Συγκεκριμένα, το **Ε' Κλιμάκιο του Ελεγκτικού Συνεδρίου, έκρινε με την 270/2024 απόφαση**⁷⁶, αναφορικά με την παράλειψη δήλωσης περί ανεκτέλεστου υπολοίπου εργαλαβικών συμβάσεων, τα εξής: *«Το Κλιμάκιο κρίνει ότι μη νομίμως αποκλείστηκε ο πρώτος μειοδότης οικονομικός φορέας «... Α.Ε.» από τη συνέχεια της διαγωνιστικής διαδικασίας[...]. Τούτο δε διότι, ναι μεν δεν συμπλήρωσε το ακριβές αριθμητικό ποσό ανεκτέλεστου υπολοίπου έργων στο οικείο πεδίο του Ε.Ε.Ε.Σ. του, προσκομίζοντας, από τα έγγραφα που επικαλέστηκε στο στάδιο αυτό (σκ. 8.6), μόνο την ενημερότητα πτυχίου του, η οποία δεν αρκεί για να αποδείξει το ανεκτέλεστο υπόλοιπο των έργων της εν λόγω εταιρείας κατά τα ήδη κριθέντα (σκ. 5). Πλην όμως, η ως άνω διαγωνιζόμενη δεν παρέλειψε να συμπεριλάβει οποιαδήποτε δήλωση περί ανεκτελέστου στο ΕΕΕΣ της, αλλά,*

⁷⁵ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, σκ.46.

⁷⁶ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, σκ.9.

ακολουθώντας και την 2018 Κατευθυντήρια Οδηγία 23 (ΑΔΑ:) της ΕΑΑΔΗΣΥ, στην οποία, όπως προαναφέρθηκε (βλ. σκέψη 4 της παρούσας), παραπέμπει το Παράρτημα IV της διακήρυξης του διαγωνισμού και η οποία, στο κεφάλαιο 3 με τίτλο «Διευκρινήσεις για τη συμπλήρωση επιμέρους πεδίων του ΤΕΥΔ/ΕΕΕΣ από τους οικονομικούς φορείς» και, ειδικότερα, στην παράγραφο 3.4 «ΜΕΡΟΣ IV Κριτήρια Επιλογής», παρ. Β «Οικονομική και χρηματοοικονομική επάρκεια», ορίζει, μεταξύ άλλων, ότι «στο εν λόγω πεδίο, ειδικά ως προς τις συμβάσεις έργων, οι ημεδαπές εργοληπτικές επιχειρήσεις που είναι εγγεγραμμένες στο ΜΕΕΔ δηλώνουν τη μη υπέρβαση των ανώτατων επιτρεπτών ορίων ανεκτέλεστου υπολοίπου εργολαβικών συμβάσεων, σύμφωνα με τα ειδικότερα οριζόμενα στο άρθρο 20 παρ. 4 του ν. 3669/2008, όπως ισχύει», δήλωσε ότι δεν υπερβαίνει το ανώτατο επιτρεπτό όριο ανεκτέλεστου υπολοίπου εργολαβικών συμβάσεων και ότι το ανεκτέλεστο υπόλοιπό της αποδεικνύεται από τον πίνακα ανεκτέλεστου, τις βεβαιώσεις ανεκτέλεστου υπολοίπου, υπεύθυνη δήλωση και ενημερότητα πτυχίου. Δοθέντος, ωστόσο, ότι η ως άνω διαγωνιζόμενη, παρά την προαναφερθείσα δήλωση στο ΕΕΕΣ της, κατά το πρώτο στάδιο του διαγωνισμού προσκόμισε ελλιπή δικαιολογητικά [ενημερότητα πτυχίου και υπεύθυνες δηλώσεις, που αφορούσαν άλλα ζητήματα (αποδοχή της νομιμότητας των όρων της διακήρυξης και δήλωση μη στρέβλωσης του ανταγωνισμού, βλ. την 650/2024 απόφαση της ΕΑΔΗΣΥ], η δήλωσή της έπρεπε να θεωρηθεί από την αναθέτουσα αρχή ασαφής και επιδεκτική αποσαφήνισης με τη διαδικασία του άρθρου 102 του ν.4412/2016, όπως ισχύει, και το άρθρο 9 της διακήρυξης».

Περαιτέρω, με την **49/2024 απόφαση του Γ' Τμήματος του Διοικητικού Εφετείου Λάρισας**⁷⁷, έγινε δεκτό ότι: «η αναθέτουσα αρχή διέθετε ήδη τη σχετική ελλείπουσα πληροφορία (αριθμό μητρώου Μ.Ε.ΕΠ.), για την πλήρωση των κριτηρίων επαγγελματικής καταλληλότητας και ικανότητας, άλλως ηδύνατο να την αντλήσει από εθνική βάση δεδομένων, σύμφωνα με τα εκτεθέντα στην όγδοη σκέψη ευχερώς, κατόπιν κλήσεως της αιτούσας προς συμπλήρωσή της, δοθέντος, μάλιστα, ότι στην περίπτωση αυτή, δεν θα επρόκειτο για θεραπεία παράλειψης υποβολής πληροφοριών. Άλλωστε, στις περιπτώσεις που επίκειται αποκλεισμός προσφέροντος ή υποψηφίου από τη διαδικασία, για λόγους ασάφειας των δικαιολογητικών και εγγράφων της προσφοράς, και, κατά συνέπεια, και του Τ.Ε.Υ.Δ/Ε.Ε.Ε.Σ. ως τέτοιου, οι αναθέτουσες αρχές υποχρεούνται να ζητούν διευκρινίσεις από τους οικονομικούς φορείς, κατά τα οριζόμενα στην παράγραφο

⁷⁷ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, σκ.21.

5 του άρθρου 102 του ν. 4412/2016. Κατόπιν των ανωτέρω, το υποβληθέν Τ.Ε.Υ.Δ./Ε.Ε.Ε.Σ. από την αιτούσα, δεν εστερείτο την ισχύ του ως προκαταρκτικής αποδείξεως εκ της απόψεως της διάγνωσης της πλήρωσης των ως άνω κριτηρίων για τη συμμετοχή της στον διαγωνισμό, η δε βαλλόμενη κρίση της ΕΑΔΗΣΥ. περί μη αναπομπής στην αναθέτουσα αρχή για διευκρινίσεις, δεν φαίνεται να διαμορφώθηκε μετά από εκτίμηση του είδους, της σοβαρότητας και των συνεπειών της ελλείψεως της προσφοράς, της σαφήνειας ή μη του γράμματος των ρυθμίσεων της διακήρυξης, της εκτάσεως και του είδους των απαιτούμενων συμπληρώσεων και εν τέλει της λυσιτέλειας της οικείας διαδικασίας.»

ii. Διευκρινίσεις λόγω ασάφειας της Διακήρυξης.

Στο ίδιο πνεύμα, με τα προπαρατεθέντα και γενόμενα ως δεκτά από την ΕΑΔΗΣΥ, τα οποία παρατέθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο, κινείται και η νομολογία των Δικαστηρίων, σχετικά με την ειδικότερη περίπτωση που η πλημμέλεια της προσφοράς, οφείλεται σε ασάφεια της Διακήρυξης.

Ούτως, με την **1092/2025 απόφαση του Έβδομου Τμήματος του Ελεγκτικού Συνεδρίου**⁷⁸ κρίθηκε ότι αφ' ης στιγμής, από το υπόδειγμα του Ε.Ε.Ε.Σ. που ανήρτησε η αναθέτουσα Αρχή στον ηλεκτρονικό τόπο του διαγωνισμού είχε αφαιρεθεί το ειδικό πεδίο (1β ενότητας Γ του Μέρους IV του ΕΕΕΣ), στο οποίο δηλώνεται ειδικώς από τους διαγωνιζόμενους ότι πληρούν το ως άνω κριτήριο ποιοτικής επιλογής, οι συμμετέχουσες, οι οποίες δήλωσαν ότι πληρούν εν γένει όλα τα κριτήρια επιλογής της διακήρυξης, ανταποκρίθηκαν, καταρχήν, στις σχετικές προαποδεικτικές τους υποχρεώσεις, όπως καθορίζονται στη διακήρυξη (άρθρα 2.2.6. και 2.4.3.1.). Σε κάθε δε περίπτωση, η απάλειψη του επίμαχου πεδίου από το ΕΕΕΣ δημιούργησε αντικειμενική ασάφεια, ως προς το εάν συντρέχει απαίτηση της διακήρυξης για προαπόδειξη του εν λόγω κριτηρίου και η ασάφεια αυτή δεν μπορεί να αποβεί σε βάρος των διαγωνιζομένων, οι οποίοι συμπλήρωσαν πλήρως το αναρτηθέν από την προσφεύγουσα αναθέτουσα Αρχή υπόδειγμα.

Περαιτέρω, η **89/2024 απόφαση του Γ' Τμήματος του Διοικητικού Εφετείου Λάρισας**⁷⁹, έκανε δεκτό, ότι εφόσον η διακήρυξη όριζε ως χρόνο ισχύος των προσφορών δώδεκα μήνες, ενώ η περίληψη της διακήρυξης όριζε ως χρόνο ισχύος των

⁷⁸ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, σκ.24.

⁷⁹ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, σκ.12.

προσφορών δέκα μήνες και επομένως, υπήρχε αναντιστοιχία, ως προς το θέμα αυτό, επί του οποίου, όπως προέκυπτε, δεν δόθηκαν διευκρινίσεις, η παραβίαση αμφίσημων όρων της διακήρυξης δεν μπορεί να οδηγεί αναγκαστικά στον αποκλεισμό διαγωνιζομένου, αν δεν ευθύνεται ο ίδιος για την παρερμηνεία των υποχρεώσεών του. Υπό αυτά τα δεδομένα, πράγματι δημιουργήθηκε ασάφεια στη διαγωνιζόμενη εταιρία ως προς τον ελάχιστο χρόνο ισχύος της εγγυητικής επιστολής, η οποία ασάφεια, δεν μπορεί να οδηγήσει σε αποκλεισμό της προσφοράς της.

IV.2 Περιπτώσεις ανεπίτρεπτης τροποποίησης της υποβληθείσας προσφοράς

i. Ελλείψεις ουσιώδους χαρακτήρα.

1. Πλημμελείς Δηλώσεις- Εσφαλμένες Πληροφορίες.

Με την **581/2024 απόφαση του IB Τμήματος του Διοικητικού Εφετείου Αθηνών⁸⁰**, έγινε δεκτό ότι, η προσφέρουσα, η οποία συμμετείχε στον ένδικο διαγωνισμό με την ιδιότητα του εμπόρου, υπέβαλε στον φάκελο της τεχνικής προσφοράς της την απαιτούμενη από το άρθρο 1 εδ.ε του Παραρτήματος Β΄ της Διακήρυξης υπεύθυνη δήλωση, με την οποία δήλωσε τα στοιχεία των προμηθευτών με τους οποίους συνεργάζεται και από τους οποίους προμηθεύεται τα προσφερόμενα είδη που αποτελούν αντικείμενο του διαγωνισμού. Από την εταιρεία αυτή προμηθεύεται, κατά δήλωσή της, όλα τα προσφερόμενα είδη του διαγωνισμού (νωπό κρέας και νωπά πουλερικά), χωρίς ωστόσο να δηλώσει ουδεμία διαφοροποίηση σχετικά με τα επιμέρους τμήματα του διαγωνισμού, και συγκεκριμένα χωρίς να δηλώσει ότι η ανωτέρω εταιρεία είναι προμηθευτής της μόνον όσον αφορά τα προσφερόμενα είδη του 1ου Τμήματος του διαγωνισμού, στον οποίο άλλωστε συμμετείχε ως προς όλα τα τμήματά του. Περαιτέρω, δήλωσε ότι αναλαμβάνει την υποχρέωση να ενημερώσει την Υπηρεσία σε περίπτωση τροποποίησης των δηλούμενων στοιχείων ή των προμηθευτών της. Ως εκ τούτου, η απαιτούμενη από την διακήρυξη υπεύθυνη δήλωση από τη συμμετέχουσα στο διαγωνισμό, έχουσα το ανωτέρω περιεχόμενο ειδικά δε όσον αφορά τη συνεργασία της με την εταιρεία, για την προμήθεια από αυτήν όλων των προσφερόμενων για τον διαγωνισμό ειδών, χωρίς αναφορά σε επιμέρους τμήμα αυτού, και μη συνοδευόμενη από υπεύθυνη δήλωση περί τροποποίησης των δηλούμενων

⁸⁰ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, σκ.10.

στοιχείων σχετικά με τη συνεργασία της με την εταιρεία αυτή, όπως απαιτείται επί ποινή αποκλεισμού, αρκεί για την απόρριψη της προσφοράς της ως απαράδεκτης.

Ακόμη, με την **307/2024 απόφαση του Α' Τμήματος του Διοικητικού Εφετείου Θεσσαλονίκης⁸¹**, έγινε δεκτό ότι, η σχετική παράλειψη της δήλωσης της χώρας καταγωγής των ανταλλακτικών δεν καλύπτεται, με την υπεύθυνη δήλωσή της συμμετέχουσας αναφορικά με τον τόπο εγκατάστασης της μονάδας κατασκευής. Και τούτο διότι, κατά τον αρ.1 γενικό όρο του Παραρτήματος Ι, η δήλωση της χώρας καταγωγής των ανταλλακτικών, ή, άλλως, της χώρας στην οποία παράγονται τα ανταλλακτικά (βλ. και άρθρο 94 παρ.5 του ν.4412/2016, όπως ισχύει), δεν ταυτίζεται με τη δήλωση στην οποία προέβη για τον τόπο εγκατάστασης της μονάδας κατασκευής, διότι είναι δυνατόν σε άλλο τόπο να παράγονται τα ανταλλακτικά και σε άλλο τόπο, τον τόπο εγκατάστασης της μονάδας κατασκευής, να συναρμολογούνται, να ελέγχονται και να συσκευάζονται, πριν διατεθούν από τη μονάδα κατασκευής προς ανάλωση. Η παράλειψη δε, αυτή, συνιστά πλημμέλεια της τεχνικής προσφοράς, αφορώσα όρο που τίθεται επί ποινή αποκλεισμού, η οποία, κατά συνέπεια, δεν δύναται να θεραπευτεί με την, κατά τη διαδικασία του άρθρου 102 του ν.4412/2016, παροχή διευκρινίσεων και αποτελεί, λόγο απόρριψης της τεχνικής προσφοράς και αποκλεισμού της από τη διαγωνιστική διαδικασία.

Με την **421/2024 απόφαση του Α3 Τμήματος του Διοικητικού Εφετείου Πειραιά⁸²** έγινε δεκτό, ότι σύμφωνα με το κανονιστικό πλαίσιο της διαγωνιστικής διαδικασίας και συγκεκριμένα από το Φάκελο Δημόσιας Σύμβασης και δη το άρθρο Α.2.2. Τεχνική Περιγραφή Αντικειμένου της Σύμβασης, στο οποίο προβλέπεται ρητά ότι θα εκπονηθεί Προωθημένη Αναγνωριστική Μελέτη Οδοποιίας του κύριου οδικού άξονα με χρήση των ορθοφωτοχαρτών του Κτηματολογίου σε συνδυασμό με τα χαρτογραφικά υπόβαθρα 1:5.000 της ΓΥΣ, που θεωρούνται ως τα πλέον αξιόπιστα αναφορικά με την υψομετρική πληροφορία τους, προκύπτει ότι η εκπόνηση της μελέτης με τη χρήση των χαρτογραφικών υποβάθρων 1:5.000 της ΓΥΣ ορίζεται ως υποχρεωτική, με συνέπεια το απαράδεκτο της μελέτης που δεν θα ακολουθήσει την συγκεκριμένη προδιαγραφή. Κατά συνέπεια, στην προκειμένη περίπτωση δεν χωρεί εφαρμογή του άρθρου 102 του ν.4412/2016, καθώς αντικείμενο του Διαγωνισμού ήταν η ίδια η μελέτη κατά την

⁸¹ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, σκ.10.

⁸² ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, σκ.14.

εκπόνηση της οποίας η συμμετέχουσα, δεν τήρησε υποχρεωτικό όρο, αναφορικά με την εκπόνησή της.

2. Παράλειψη προσκόμισης εγγράφων.

Στην **71/2024 του Γ' Τμήματος του Διοικητικού Εφετείου Χανίων**⁸³, εξετάστηκε περίπτωση όπου η συμμετέχουσα παρέλειψε να προσκομίσει έγγραφα από τα οποία, να προκύπτει η εκτέλεση συμβάσεων παρόμοιων υπηρεσιών την προηγούμενη τριετία που να αφορούν στην απαιτούμενη από την διακήρυξη έκταση καθαριζόμενων εσωτερικών χώρων (συμπεριλαμβανομένων κοινοχρήστων και βοηθητικών χώρων), ήτοι σε έκταση 73.479 τ.μ. εκάστη, κάνοντας δεκτό ότι εξ αυτού του λόγου, δεν τυγχάνουν εφαρμογής οι διατάξεις του άρθρου 102 του ν. 4412/2016 καθ' όσον τούτο θα επαγόταν ανεπίτρεπτη τροποποίηση της προσφοράς της και ότι νομίμως απερρίφθη η τεχνική προσφορά της, λόγω του ότι δεν πληροί το κριτήριο της τεχνικής και επαγγελματικής ικανότητας της διακηρύξεως του ενδίκου διαγωνισμού.

Σε διαγωνιστική διαδικασία, στην οποία απαιτούνταν «υπεύθυνη δήλωση», με την οποία ο διαγωνιζόμενος δεσμεύεται ότι θα συμμορφωθεί με τους όρους των ενοτήτων 6 και 9 (και ειδικότερα με τον όρο 9.13) του Παραρτήματος Α, η συμμετέχουσα υπέβαλε έγγραφο προς πλήρωση του συγκεκριμένου όρου, το οποίο δεν περιεβλήθη στον τύπο της υπεύθυνης δήλωσης. Η **105/2025 απόφαση του ΣΤ' Τμήματος του Συμβουλίου της Επικρατείας**⁸⁴, δέχτηκε επ' αυτού, ότι «*Ανεξαρτήτως δε της βασιμότητας των ισχυρισμών της αιτούσας περί της αδυναμίας της να υποβάλει ηλεκτρονική υπεύθυνη δήλωση, σε κάθε περίπτωση είχε τη δυνατότητα να υποβάλει έντυπη υπεύθυνη δήλωση (όπως, επί παραδείγματι έπραξαν οι συνυποψήφιες εταιρείες «.....» και «... ..»).* Περαιτέρω, οι επίμαχες υπεύθυνες δηλώσεις έχουν ειδικό περιεχόμενο και σκοπό και αφορούν στην ανάληψη απολύτως συγκεκριμένης δέσμευσης με ειδικές αναφορές και ρυθμίσεις για κάθε επί μέρους τεχνική προδιαγραφή και αντίστοιχη τεκμηρίωση, αφενός για την πιστοποίηση και ταξινόμηση του αεροπλάνου κατά την παράδοσή του (ενότητα 6) και αφετέρου για την τεχνική υποστήριξη εκ μέρους του προμηθευτή επί δεκαπενταετία από την παράδοση του αεροσκάφους (ενότητα 9 όρος 9.13). Επομένως, οι δηλώσεις αυτές δεν συμπληρώνουν ούτε διευκρινίζουν, αλλά ούτε αναπληρώνονται από την Υπεύθυνη Δήλωση Αποδοχής των Όρων Διαγωνισμού και

⁸³ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, σκ.9.

⁸⁴ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, σκ.15.

Ισχύος Προσφοράς, όπως αβασίμως υποστήριξε η Αναθέτουσα Αρχή, διότι με αυτήν - πέραν του ότι αποτελεί δικαιολογητικό συμμετοχής και όχι στοιχείο της τεχνικής προσφοράς (άρθρο 2.4.3.1.1. περ. 3 της διακήρυξης)- δηλώνεται η υποχρέωση μη αποκλίσεως της προσφοράς εν γένει από τους όρους του διαγωνισμού, έχουσα, ως εκ τούτου, γενικό περιεχόμενο και σκοπό γενικής δέσμευσης ως προς όλους τους όρους του διαγωνισμού. Εξάλλου, η παράλειψη υποβολής των ως άνω υπεύθυνων δηλώσεων μαζί με την προσφορά, όπως επιβάλλεται, επί ποινή αποκλεισμού της προσφοράς, κατ' άρθρο 2.4.3.2.1. της διακήρυξης, δεν μπορούσε να θεραπευθεί με την τήρηση της διαδικασίας συμπλήρωσης της προσφοράς κατά το άρθρο 102 του ν. 4412/2016 και το αντίστοιχου περιεχομένου άρθρο 3.1.2.1.2. της διακήρυξης, διότι η αναπλήρωση μη υποβληθέντος στοιχείου θα επέφερε, σύμφωνα με όσα εκτέθηκαν στη σκέψη 10, ανεπίτρεπτη τροποποίηση ήδη υποβληθείσας προσφοράς, κατά παράβαση των αρχών της τυπικότητας και της ίσης μεταχείρισης των διαγωνιζομένων. Κατά συνέπεια, στην προκειμένη περίπτωση, η παράλειψη της αιτούσας να συμπεριλάβει στην προσφορά της τις προβλεπόμενες υπεύθυνες δηλώσεις συνιστούσε λόγο απόρριψης αυτής, μη νομίμως δε η Αναθέτουσα Αρχή την κάλεσε να υποβάλει τις ανωτέρω δηλώσεις, όπως νομίμως κρίθηκε με την προσβαλλόμενη απόφαση της ΕΑΔΗΣΥ., τα δε περί του αντιθέτου προβαλλόμενα με την κρινόμενη αίτηση είναι απορριπτέα».

Τέλος, με την **45/2024 απόφαση του Β' Τμήματος του Διοικητικού Εφετείου Λάρισας**⁸⁵, επικυρώθηκε η κρίση της 54/2024 απόφασης της ΕΑΔΗΣΥ, για την οποία έγινε αναφορά στο προηγούμενο κεφάλαιο. Συγκεκριμένα, έγινε δεκτό ότι «εν προκειμένω, εφ' όσον στο Παράρτημα II της Διακήρυξης ορίζεται ότι η προϋπηρεσία του προσωπικού των συμμετεχόντων οικονομικών φορέων θα αποδεικνύεται από «τα αντίστοιχα ένσημα του ΕΦΚΑ», όφειλαν οι ενδιαφερόμενοι, επιδεικνύοντας τη συνήθη επιμέλεια των δραστηριοποιούμενων στον οικείο κύκλο συναλλαγών, να προσκομίσουν τον Λογαριασμό Ασφάλισης εκάστου απασχολούμενου τους, καθώς, τα ένσημα και η ειδικότητα στην οποία αυτά αποκτήθηκαν εμφανίζονται στον Λογαριασμό Ασφάλισης. Η απαίτηση αυτή της διακήρυξης προέκυπτε σαφώς από τον προαναφερθέντα όρο της Διακήρυξης και μπορούσε να γίνει αντιληπτή από τους ευλόγως ενημερωμένους διαγωνιζομένους. Οι δε προσκομισθείσες από την αιτούσα βεβαιώσεις προϋπηρεσίας ΕΦΚΑ καλύπτουν μόνον εν μέρει την απαίτηση που τίθεται με τον οικείο όρο, ήτοι συνιστούν βεβαίωση δημόσιου φορέα ως προς την πιστοποίηση της σχετικής εμπειρίας

⁸⁵ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, σκ.15.

του προσωπικού, χωρίς όμως οι εν λόγω βεβαιώσεις να επαρκούν για την κάλυψη της εξίσου ρητής απαίτησης υποβολής επιπλέον των ενσήμων ΕΦΚΑ. Συνεπώς, με ορθή και νόμιμη αιτιολογία απορρίφθηκε από την ΕΑΔΗΣΥ ο σχετικός λόγος που προέβαλε με την παρέμβασή της η ήδη αιτούσα εταιρεία, ο δε περί του αντιθέτου προβαλλόμενος λόγος είναι απορριπτέος ως αβάσιμος. Επειδή, περαιτέρω, ενόψει των όσων ερμηνεύθηκαν στην 9η σκέψη, η αναθέτουσα αρχή δεν είχε την δυνατότητα να καλέσει την αιτούσα, ως αβασίμως ισχυρίζεται, να συμπληρώσει τα ελλείποντα δικαιολογητικά του διαγωνισμού, κατ' εφαρμογή των διατάξεων του άρθρου 102 του ν.4412/2016. Και τούτο διότι τυχόν κλήση της αιτούσας θα είχε ως αποτέλεσμα, κατά παράβαση της αρχής της τυπικότητας, να παρασχεθεί σε αυτήν η δυνατότητα να συμπληρώσει ουσιώδες στοιχείο μη περιλαμβανόμενο στην προσφορά της (και το οποίο κατά τη διακήρυξη υποχρεούταν να είχε προσκομίσει με την προσφορά της) και όχι απλώς να κληθεί αυτή προς διευκρίνιση επουσιώδους ασάφειας ή προς διόρθωση τυπικού σφάλματος ή επουσιώδους πλημμέλειας».

3. Ξενόγλωσσα έγγραφα χωρίς μετάφραση.

Όπως αναλύθηκε ήδη, η πλειοψηφία των αποφάσεων της ΕΑΔΗΣΥ, κάνει δεκτό, ότι η υποβολή ξενόγλωσσων εγγράφων, χωρίς την αντίστοιχη μετάφραση δεν συνιστά ιάσιμη πλημμέλεια της προσφοράς. Ούτως, **η 2351/2024 απόφαση του Διοικητικού Εφετείου Αθηνών (Τμήμα ΙΒ')**⁸⁶ δέχτηκε ότι η μετάφραση στην ελληνική γλώσσα ξενόγλωσσων εγγράφων, τα οποία δεν συνιστούν ενημερωτικά ή τεχνικά φυλλάδια, αλλά αποτελούν στοιχεία της προσφοράς, συνιστά απαράβατο όρο, ο οποίος αφορά στη σύνταξη και υποβολή της προσφοράς. Στην προκειμένη περίπτωση, η εταιρεία, υπέβαλε με την τεχνική προσφορά της πιστοποιητικό ISO9001 του κατασκευαστή. Το πιστοποιητικό όμως αυτό υποβλήθηκε αμετάφραστο στην αγγλική γλώσσα, ενώ είχε εκτενές περιεχόμενο (εννέα σελίδων) στην Αγγλική, αναφορικά με σχετική δήλωση από τον πιστοποιούμενο φορέα και βεβαίωση κάλυψης των προϋποθέσεων πιστοποίησης και συμμόρφωσης με το οικείο πρότυπο, και ενώ γίνεται σ' αυτό περιγραφή των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων που καλύπτει η πιστοποίηση, χωρίς στο εν λόγω κείμενο να περιλαμβάνεται αποκλειστικά τεχνική ορολογία ή αποδόσεις

⁸⁶ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, σκ.28.

σε διεθνείς μονάδες, μαθηματικούς τύπους και σχέδια (που είναι δυνατόν να διαβαστούν σε κάθε γλώσσα και δεν είναι απαραίτητη η σχετική μετάφρασή τους), και χωρίς επίσης να έχει το εν λόγω κείμενο περιεχόμενο δυνάμενο να αναγνωσθεί αμετάφραστο, αφού περιλαμβάνει αναλυτικό λεκτικό στην αγγλική γλώσσα. Κατά συνέπεια, η ουσιώδης κατά τα ανωτέρω παράλειψη της εταιρείας, να υποβάλει μεταφρασμένο στην Ελληνική το επίμαχο έγγραφο – το οποίο, όπως προαναφέρθηκε και δεν αμφισβητείται, δεν συνιστά ενημερωτικό ή τεχνικό φυλλάδιο, αλλά στοιχείο της προσφοράς κρίσιμο, προκειμένου να αξιολογηθεί επικαίρως, βάσει των προβλεπόμενων κριτηρίων ανάθεσης, η καταλληλότητα των προσφερόμενων ειδών – δεν δύναται να συμπληρωθεί εκ των υστέρων, κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 102 του ν. 4412/2016, αλλά καθιστά άνευ ετέρου την τεχνική προσφορά απορριπτέα.

4. Πλημμελής συμπλήρωση Φύλλου/ Πίνακα Συμμόρφωσης.

Στην κρινόμενη με την **353/2025 απόφαση του ΙΕ Τμήματος του Διοικητικού Εφετείου Αθηνών**⁸⁷ υπόθεση, κατά την οποία από τον Πίνακα Συμμόρφωσης του συμμετέχοντος, αποδεικνύονταν απόκλιση από τις τεχνικές προδιαγραφές, έγινε δεκτό ότι δεν τίθεται θέμα εφαρμογής του άρθρου 102 του ν. 4412/2016, διότι τόσες και τέτοιου είδους “παραδρομές” που αφορούν εξοπλισμό του πυροσβεστικού οχήματος και αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του, συνιστούν ελλείψεις που δεν μπορούν να συμπληρωθούν εκ των υστέρων. Περαιτέρω δε, ο ισχυρισμός του συμμετέχοντος, ότι αν και δεν είχε υποχρέωση από τη διακήρυξη να συντάξει “Πίνακα Συμμόρφωσης” παρά ταύτα τον υπέβαλε οικειοθελώς και δεν νοείται να αποβούν εις βάρος της τυχόν παραδρομές συμπλήρωσής του, απορρίφθηκε, διότι η πλήρωση των τεχνικών απαιτήσεων από κάθε συμμετέχοντα οικονομικό φορέα οφείλεται να ικανοποιείται επακριβώς ανεξαρτήτως από το ποιο έγγραφο τούτο θα προέκυπτε.

Σχετικά με πλημμέλεια στη συμπλήρωση του φύλλου συμμόρφωσης, με την **12/2025 απόφαση του Β' Τμήματος του Διοικητικού Εφετείου Λάρισας**⁸⁸, κρίθηκε ότι, σε σχέση με την εφαρμογή των αρχών της τυπικότητας, της διαφάνειας και της ισότητας των διαγωνιζομένων κατά τη διεξαγωγή της διαγωνιστικής διαδικασίας, η αναθέτουσα αρχή δεν όφειλε, κατ' άρθρο 102 του ν.4412/2016, να καλέσει την συμμετέχουσα, προς διόρθωση της παράλειψης δια της εκ νέου συμπλήρωσης του σχετικού τμήματος του

⁸⁷ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, σκ.17.

⁸⁸ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, σκ.16.

Φύλλου συμμόρφωσης, αφού η δυνατότητα να ζητήσει από υποψήφιο να διευκρινίσει την προσφορά του (και μόνο) δεν μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα αυτός να υποβάλει νέα στοιχεία σε σχέση με την προσφορά του, ώστε να θεραπεύεται με τον τρόπο αυτό η παράλειψη παροχής πληροφοριών, η υποβολή των οποίων επιβάλλεται από τη Διακήρυξη, δεδομένου ότι η αναθέτουσα αρχή οφείλει να τηρεί αυστηρά τα κριτήρια που η ίδια έχει καθορίσει με την οικεία Διακήρυξη. Δοθέντος ότι στην συγκεκριμένη περίπτωση, η απάντηση της συμμετέχουσας, δεν κάλυπτε την τεχνική προδιαγραφή 2.2 αντικείμενο της οποίας ήταν η τιμή της μέγιστης χωρικής διακριτικής ικανότητας του προσφερόμενου συγκροτήματος, και όχι αυτή της ιστροπικής διακριτικής ικανότητας που αποτέλεσε αντικείμενο της τεχνικής προδιαγραφής.

ii. Το ΕΕΕΣ ως ειδικότερη κατηγορία.

Σε εξεταζόμενες περιπτώσεις, κατά τις οποίες, η συμμετέχουσα είχε απαντήσει αρνητικά στο σχετικό ερώτημα του ΕΕΕΣ, αναφορικά με το εάν προτίθεται να αναθέσει οποιοδήποτε τμήμα της σύμβασης σε τρίτους υπό μορφή υπεργολαβίας, τόσο η **8/2025 απόφαση του ΙΓ Τμήματος του Διοικητικού Εφετείου Αθηνών⁸⁹**, όσο και η **56/2024 απόφαση του Δ' Τμήματος του Συμβουλίου της Επικρατείας⁹⁰** δέχθηκαν ότι, η αναθέτουσα αρχή ούτε όφειλε, ούτε διέθετε την ευχέρεια να καλέσει την συμμετέχουσα, με νομική βάση το άρθρο 102 του ν. 4412/2016, να συμπληρώσει το επίμαχο ΕΕΕΣ και να προσκομίσει τις ελλείπουσες δηλώσεις ΕΕΕΣ της υπεργολάβου, διότι κάτι τέτοιο θα συνιστούσε ανεπίτρεπτη τροποποίηση της ήδη υποβληθείσας προσφοράς της καθιστώντας την αποδεκτή.

Σε περίπτωση, κατά την οποία, στο επίμαχο σημείο του ΕΕΕΣ τόσο η διαγωνιζόμενη, όσο και η δανειοπάρχος της ανέφεραν μόνο τη χρονική περίοδο (01.01.2022 – 31.12.2022), κατά την οποία, σύμφωνα με τους ισχυρισμούς τους, εκτελέστηκε προηγούμενη σύμβαση προμήθειας και υπηρεσιών, χωρίς να αναφέρουν οποιοδήποτε στοιχείο (περιγραφή είδους, αποδέκτη κ.λπ.), που να εξατομικεύει την πρότερη εμπειρία τους και να αποδεικνύει ότι πληρούν τον όρο 2.2.6, η **539/2025 απόφαση του ΣΤ' Τμήματος του Συμβουλίου της Επικρατείας⁹¹**, δέχθηκε ότι, η μη συμπλήρωση των επίμαχων πληροφοριών στο ΕΕΕΣ και η μη προσκόμιση στοιχείων προς απόδειξη

⁸⁹ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, σκ.16.

⁹⁰ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, σκ.12.

⁹¹ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, σκ.14.

πρότερης εμπειρίας δεν συνιστά ελάσσονα παράλειψη, ασάφεια ή λάθος της τεχνικής προσφοράς, αλλά πλήρη έλλειψη, η οποία δεν δύναται να αναπληρωθεί με τη διαδικασία του άρθρου 102 του ν. 4412/2016, διότι θα οδηγούσε σε υποβολή, το πρώτον, στοιχείων και, ως εκ τούτου, σε απαράδεκτη υποβολή νέας προσφοράς.

Περαιτέρω, σε περίπτωση παράλειψης της ένωσης οικονομικών φορέων, να δηλώσει το είδος και το ποσοστό συμμετοχής των μελών της, καθώς και την κατανομή της αμοιβής μεταξύ τους, η αναθέτουσα αρχή δεν υποχρεούται να καλέσει την ένωση να διευκρινίσει ή να συμπληρώσει το σχετικό έγγραφο που έχει υποβληθεί, καθώς η παράλειψη αυτή δεν συνιστά ασάφεια, επουσιώδη πλημμέλεια ή πρόδηλο τυπικό σφάλμα που επιδέχεται διόρθωση ή συμπλήρωση, αλλά έλλειψη που συνεπάγεται την απόρριψη της προσφοράς, όπως έγινε δεκτό, τόσο από την απόφαση **167/2025 του Ε' Κλιμακίου του Ελεγκτικού Συνεδρίου**⁹², όσο και από την απόφαση **451/2024 του Β' Τμήματος του Διοικητικού Εφετείου Θεσσαλονίκης**⁹³.

Τέλος, στις επόμενες αποφάσεις της παρούσας υποενότητας, θα παρατεθεί αυτούσιο το σκεπτικό με το οποίο κατέληξαν στην κρίση περί μη εφαρμογής της διάταξης του άρθρου 102 του ν.4412/2016, διότι παρουσιάζει ενδιαφέρον. Ειδικότερα, στην πρώτη εξ αυτών, αναφέρεται ο τρόπος με τον οποίο θα ήτο δυνατό να διευκρινισθεί η πλημμέλεια του ΕΕΕΣ της συμμετέχουσας, ενώ στις δύο επόμενες, απορρίπτεται ο ισχυρισμός ότι στο ΕΕΕΣ που είχε αναρτηθεί από την αναθέτουσα, δεν υπήρχε το σχετικό πεδίο που τελικώς δεν απαντήθηκε από τους διαγωνιζόμενους, με διαφορετική αιτιολογία σε έκαστη περίπτωση.

Η 46/2024 απόφαση του Β' Τμήματος του Διοικητικού Εφετείου Χανίων⁹⁴ εδέχθη ότι: «η εγγραφή εργοληπτικής επιχειρήσεως σε τάξη και κατηγορία έργων του Μ.Ε.ΕΠ. δημιουργεί, κατ' αρχήν, τεκμήριο ικανότητάς της για την ανάληψη αντιστοίχων έργων Συνεπώς, το σχετικό ερώτημα του ΕΕΕΣ στην ένδικη διαγωνιστική διαδικασία μπορούσε να απαντηθεί από τους οικονομικούς φορείς είτε με αναφορά και κατ' ακολουθία διά παραπομπής στην βεβαίωση εγγραφής και κατάταξης του υποψηφίου στην πέμπτη τάξη του Μ.Ε.ΕΠ., είτε και με ειδική μνεία και αναγραφή των συγκεκριμένων δεικτών που απαιτούσε η Διακήρυξη που παραπέμπει στο άρθρο 51 παρ. 15 του π.δ. 71/2019. Η παράλειψη απάντησης στο συγκεκριμένο ερώτημα συνιστά ουσιώδη παράλειψη κατά τη

⁹² ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, σκ.22.

⁹³ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, σκ.20.

⁹⁴ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, σκ.12.

συμπλήρωση του ΕΕΕΣ, διότι ο οικονομικός φορέας, με τον τρόπο αυτό, παραλείπει να δηλώσει, αν πληροί ένα από τα κριτήρια της χρηματοοικονομικής επάρκειας, το οποίο τίθεται επί ποινή αποκλεισμού. Εξάλλου, δεν δύναται, η ελλείπουσα απάντηση επί του συγκεκριμένου ερωτήματος να συναχθεί από τις απαντήσεις που έδωσε ο οικονομικός φορέας σε άλλα ερωτήματα, ακόμη και εντός του ιδίου κεφαλαίου του ΕΕΕΣ. Κατ' ακολουθία, ο αναθέτων φορέας θα μπορούσε, κατ' ενάσκηση της ευχέρειας που του χορηγεί ο νόμος (βλ. άρθρα 79 παρ. 5 και 102 του ν. 4412/2016) να ζητήσει διευκρινίσεις και τα σχετικά δικαιολογητικά από τους οικονομικούς φορείς σχετικά με την απάντηση που έδωσαν στο εν λόγω ερώτημα, πλην, με την προϋπόθεση ότι έχουν δώσει απάντηση επικαλούμενοι την εγγραφή τους στο ΜΕΕΠ. Δεν είχε όμως ευχέρεια ο αναθέτων φορέας να ζητήσει συμπλήρωση ή διευκρίνιση από οικονομικό φορέα, ο οποίος ουδεμία σχετική απάντηση έδωσε στο σχετικό ερώτημα του ΕΕΕΣ (ΕΑ ΣτΕ 234/2019, 725/2022). Στην κρινόμενη περίπτωση, η αιτούσα, στο σχετικό με την πλήρωση των κριτηρίων της χρηματοοικονομικής επάρκειας ερώτημα που έθεσε η Διακήρυξη στο άρθρο 22.Γ. αυτής, που ζητούσε ρητώς την πλήρωση των κριτηρίων της παραγράφου 15 του άρθρου 51 του π.δ. 71/2019, περιορίστηκε να απαντήσει ότι δεν είχε υπερβεί το ανώτατο όριο ανεκτέλεστου κατ' εφαρμογή του άρθρου 20 παρ. 4 του ν. 3669/2008, παραλείποντας την οιαδήποτε αναφορά στα κριτήρια της διάταξης της παραγράφου 15 του άρθρου 51 του π.δ. 71/2019, αλλά και κάθε επίκληση της εγγραφής στην 5η Τάξη Οδοποιίας του ΜΕΕΠ. Εν όψει αυτών, με νόμιμη και επαρκή αιτιολογία έγινε δεκτό με την προσβαλλόμενη απόφαση ότι η αιτούσα δεν απάντησε στο κριτήριο της οικονομικής και χρηματοοικονομικής επάρκειας της Διακήρυξης, όπως βασίμως προβάλλεται και από την

Η 360/2024 του Α1 Τμήματος του Διοικητικού Εφετείου Πειραιά⁹⁵ εδέχθη ότι «εν προκειμένω, από το συγκεκριμένο υποβληθέν Ε.Ε.Ε.Σ., με την αρνητική απάντηση της αιτούσας στην ερώτηση της εγγραφής της ή μη σε επίσημο κατάλογο εγκεκριμένων οικονομικών φορέων ενεργοποιήθηκε το πεδίο του ερωτήματος «αν ο οικονομικός φορέας θα είναι σε θέση να προσκομίσει βεβαίωση πληρωμής εισφορών κοινωνικής ασφάλισης και φόρων» στο οποίο δεν απάντησε, η παράλειψη δε απάντησής της, καθιστά το Ε.Ε.Ε.Σ. της αιτούσας, μη σύμφωνο με τους όρους της διακήρυξης και η μη ρητή ανάληψη της δέσμευσης του υποψηφίου να προσκομίσει τα ανωτέρω πιστοποιητικά, συνιστά παράλειψη δήλωσης επί ποινή απόρριψης στοιχείων της προσφοράς του που καθιστά την τελευταία απορριπτέα, κατά τα εκτεθέντα ανωτέρω. Τούτο προκύπτει ενόψει

⁹⁵ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, σκ.14.

του ότι, όπως προεκτέθηκε, το περιεχόμενο του επίδικου Ε.Ε.Ε.Σ βασίζεται στο τυποποιημένο έντυπο του Παραρτήματος Ι του Εκτελεστικού Κανονισμού (ΕΕ) 2016/7 της Επιτροπής της 5ης Ιανουαρίου 2016. Και ναι μεν η αιτούσα επικαλείται την κατευθυντήρια οδηγία της ΕΑΑΔΗΣΥ, σύμφωνα με την οποία μόνον εφόσον ο οικονομικός φορέας που είναι πράγματι εγγεγραμμένος σε επίσημο κατάλογο, συμπληρώνει, πέρα από την ένδειξη «ΝΑΙ» (στο ερώτημα περί εγγραφής του ή μη σε σχετικό κατάλογο), τα επόμενα ερωτήματα του ιδίου τμήματος, μεταξύ των οποίων και το ερώτημα, «αν ο οικονομικός φορέας θα είναι σε θέση να προσκομίσει βεβαίωση πληρωμής εισφορών κοινωνικής ασφάλισης και φόρων» πλην όμως, με το αναρτηθέν σχέδιο του Ε.Ε.Ε.Σ., που αποτελεί εν προκειμένω μέρος της διακήρυξης του εν θέματι Διαγωνισμού, ζητείται, κατά τρόπο δεσμευτικό, η συμπλήρωση του επίμαχου πεδίου του ανωτέρω ερωτήματος (αν ο οικονομικός φορέας θα είναι σε θέση να προσκομίσει βεβαίωση πληρωμής εισφορών κοινωνικής ασφάλισης και φόρων), από την αιτούσα, αφού, όπως προειπώθηκε, με τη σχετική αρνητική απάντηση αυτής στο ερώτημα αν είναι εγγεγραμμένη σε επίσημο κατάλογο, το εν λόγω πεδίο ενεργοποιήθηκε προς απάντηση. Τυχόν δε πλημμελής προσαρμογή από την αναθέτουσα αρχή του συγκεκριμένου Ε.Ε.Ε.Σ., εφόσον δεν είχε προσβληθεί επικαίρως, ως μέρος της διακήρυξης, από τους ενδιαφερομένους, δεν μπορεί να εξεταστεί παρεμπιπτόντως (πρβλ. Ε.Α. ΣτΕ 117/2019). Περαιτέρω, η επικαλούμενη από την αιτούσα απόφαση της Επιτροπής Αναστολών του ΣτΕ αφορά στην περίπτωση της συμπλήρωσης υποερωτήματος υπό στοιχεία ε' που είχε συμπεριληφθεί στο κύριο ερώτημα του Μέρους ΙΙ-Ενότητα Α' του τυποποιημένου εντύπου Ε.Ε.Ε.Σ. και δεν αφορά την περίπτωση που, όπως εν προκειμένω, κατόπιν της αρνητικής απάντησής της στην ερώτηση της εγγραφής της ή μη σε επίσημο κατάλογο εγκεκριμένων οικονομικών φορέων ενεργοποιήθηκε κατά τη σύνταξη του επίμαχου αναρτηθέντος από την Αναθέτουσα Αρχή Ε.Ε.Ε.Σ. το πεδίο του ερωτήματος «αν ο οικονομικός φορέας θα είναι σε θέση να προσκομίσει βεβαίωση πληρωμής εισφορών κοινωνικής ασφάλισης και φόρων». Εξάλλου, οι πληροφορίες που ζητούνται από το Ε.Ε.Ε.Σ., δεν δικαιολογούν την απόδοση της επίμαχης δήλωσης σε παραδρομή, δυνάμενη να διορθωθεί με την διαδικασία του άρθρου 102 του ν. 4412/2016 στην οποία παραπέμπει, ως προς το ζήτημα της συμπλήρωσης, διόρθωσης, αποσαφήνισης ή διευκρίνισης εγγράφων και δικαιολογητικών των προσφορών, η διάταξη του άρθρ. 3.1.2.1 σε συνδ. με το άρθρ. 2.4.6 β' της διακήρυξης, δεδομένου ότι η διόρθωση αυτή δεν επιτρέπεται να έχει ως συνέπεια την μεταγενέστερη αντικατάσταση εγγράφου που έχει υποβληθεί σύμφωνα με τους όρους της διακήρυξης και μάλιστα, όπως εν προκειμένω, του Ε.Ε.Ε.Σ., δηλαδή, του ουσιώδους

εκείνου δικαιολογητικού συμμετοχής, που λειτουργεί, όπως προεκτέθηκε, ως προκαταρκτική απόδειξη της πλήρωσης των προϋποθέσεων και των κριτηρίων συμμετοχής στον Διαγωνισμό (πρβλ. Ε.Α. ΣτΕ 238/2019 σκ. 9, 135/2018 σκ. 12). Ούτε, άλλωστε, μπορεί να αναπληρωθεί από τις απαντήσεις που έδωσε αυτή σε άλλα ερωτήματα και μάλιστα διαφορετικού μέρους του ΕΕΕΣ, όπως το Μέρος ΙΙΙ.Β., όπου τα τιθέμενα ερωτήματα, άλλωστε, αφορούν τις υφιστάμενες κατά το χρόνο σύνταξης και υποβολής του, τυχόν ανεκπλήρωτες φορολογικές ή κοινωνικοασφαλιστικές υποχρεώσεις (πρβλ. ΣτΕ 725/2022 σκ.35, 505/2021 σκ.11, Ε.Α. ΣτΕ 234/2020 σκ.11)».

Η 35/2024 απόφαση του Γ' Τμήματος του Διοικητικού Εφετείου Χανίων⁹⁶ εδέχθη ότι «η διακήρυξη, ερμηνευόμενη σε συνδυασμό με τις διατάξεις του άρθρου 100 παρ. 8 του ν. 3669/2008, έχει την έννοια ότι οι οικονομικοί φορείς οφείλουν επί ποινή αποκλεισμού από την ένδικη διαδικασία να πληρούν τα κριτήρια χρηματοοικονομικής επάρκειας που απαιτούνται εκ του νόμου για την κατάταξή τους στην τρίτη τάξη του Μ.Ε.ΕΠ., καθώς και να δηλώσουν ότι πληρούν τα εν λόγω κριτήρια στο ΕΕΕΣ που υποβάλλουν με τον φάκελο δικαιολογητικών συμμετοχής. Ορίζει δε η διακήρυξη απαιτήσεις - μεταξύ άλλων - και περί δεικτών βιωσιμότητας του οικονομικού φορέα, αντίστοιχες με τις απαιτήσεις που προβλέπονται από τις διατάξεις του άρθρου 100 παρ. 8 περ. (ε) του Κώδικα του ν. 3669/2008 σε συνδυασμό με τις διατάξεις του αυτού νόμου για την κατάταξη εργοληπτικής εταιρείας στην τρίτη τάξη του Μ.Ε.ΕΠ. Άλλωστε, όπως έχει κριθεί, η εγγραφή εργοληπτικής επιχείρησης σε τάξη και κατηγορία έργων του Μ.Ε.ΕΠ. δημιουργεί, κατ' αρχήν, τεκμήριο ικανότητάς της για την ανάληψη αντιστοίχων έργων (ΣτΕ 725/2022, ΕΑ 408/2011, 718/2012). Συνεπώς, το σχετικό ερώτημα του ΕΕΕΣ στην ένδικη διαγωνιστική διαδικασία μπορούσε ν' απαντηθεί από τους οικονομικούς φορείς είτε με αναφορά και -κατ' ακολουθίαν- διά παραπομπής στην βεβαίωση εγγραφής και κατατάξεως της επιχείρησης στην τρίτη τάξη του Μ.Ε.ΕΠ., είτε και με ειδική μνεία (αναγραφή) των συγκεκριμένων δεικτών και λόγων. Αντιθέτως, η παράλειψη απαντήσεως στο συγκεκριμένο ερώτημα συνιστά ουσιώδη παράλειψη κατά την συμπλήρωση του ΕΕΕΣ, διότι ο οικονομικός φορέας παραλείπει να δηλώσει, αν πληροί ένα εκ των κριτηρίων χρηματοοικονομικής επάρκειας, το οποίο τίθεται επί ποινή αποκλεισμού και η ελλείπουσα απάντηση επί του συγκεκριμένου ερωτήματος δεν δύναται να συναχθεί από τις απαντήσεις που έδωσε ο οικονομικός φορέας σε άλλα ερωτήματα, ακόμη και εντός του ιδίου κεφαλαίου του ΕΕΕΣ. Εξάλλου, στην υποσημείωση 7 της

⁹⁶ ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ, σκ.16.

Διακήρυξης υπάρχει ρητή παραπομπή στη διαδικτυακή πύλη www.promitheus.gov.gr και, ως εκ τούτου, η παρεμβαίνουσα, ως επιμελής και ευλόγως ενημερωμένος οικονομικός φορέας, όφειλε να συμπληρώσει το ΕΕΕΣ διαμορφώνοντάς το σύμφωνα με τους όρους του ένδικου διαγωνισμού, είτε μέσω της δωρεάν πλατφόρμας της Ευρωπαϊκής Ένωσης είτε μέσω της αναφερόμενης στην υποσημείωση 7 της διακήρυξης διαδικτυακής πύλης. Σε κάθε περίπτωση, η παρεμβαίνουσα δεν υπέβαλε σχετικό διευκρινιστικό ερώτημα στην αναθέτουσα αρχή, ούτε αιτήθηκε τη χορήγηση υποδείγματος ΕΕΕΣ, που να περιλαμβάνει τα προβλεπόμενα από τη Διακήρυξη πεδία, που να αφορούν στα ως άνω κριτήρια επιλογής. Ενόψει τούτων, σε συνδυασμό με την αρχή της τυπικότητας που διέπει τη συμπλήρωση εντύπων και τον τρόπο σύνταξης εν γένει προσφορών στο πλαίσιο των διαδικασιών διενέργειας δημόσιων διαγωνισμών, η παράλειψη της παρεμβαίνουσας να συμπληρώσει στο ειδικό πεδίο Κεφάλαιο «Β. Οικονομική και χρηματοοικονομική επάρκεια» ερώτημα σχετικά με τις «Χρηματοοικονομικές αναλογίες (δείκτες)», στο υποβληθέν εκ μέρους της ΕΕΕΣ, αποτελεί ουσιώδη παράλειψη και καθιστούσε υποχρεωτική την απόρριψη της προσφοράς της, ανεξαρτήτως του εάν η ελλείπουσα απάντηση ήταν δυνατόν να συναχθεί από απαντήσεις, δοθείσες σε άλλα ερωτήματα, έστω και εντός του ιδίου «Μέρους» του ΕΕΕΣ. Εξάλλου, σε περίπτωση υποβολής ΕΕΕΣ που δεν ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της Διακήρυξης, υπό την έννοια ότι δεν περιλαμβάνει απάντηση σε σχετικό ερώτημα, όπως εν προκειμένω, η αναθέτουσα αρχή δεν είχε ευχέρεια να ζητήσει συμπλήρωση ή διευκρίνιση (ΣτΕ 505/2021). Κατόπιν τούτων, η ανωτέρω κρίση της προσβαλλόμενης αποφάσεως της ΕΑΔΗΣΥ, είναι μη νόμιμη, κατ' αποδοχή ως βάσιμης της κρινόμενης αίτησης, ενώ παρίστανται απορριπτέοι ως αβάσιμοι οι περί του αντιθέτου προβαλλόμενοι από την παρεμβαίνουσα λόγοι».

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η εφαρμογή του άρθρου 102 ν. 4412/2016 μετά τον ν. 4782/2021 κινείται γενικά προς μια λειτουργική «διάσωση» προσφορών, αλλά η πρακτική δεν είναι απολύτως ομοιόμορφη. Πέρα από τη σύγκλιση στους δύο πυλώνες (προγενέστερος-αντικειμενικά εξακριβώσιμος χαρακτήρας και μη αλλοίωση ουσίας/πλεονεκτήματος), διαπιστώνονται ορισμένες αντιθέσεις ή αποκλίσεις, που χρήζουν προσοχής:

- Ξενόγλωσσα κρίσιμα έγγραφα και μεταφράσεις: Έχουν καταγραφεί αποφάσεις που επιτρέπουν διευκρίνιση/μεταγενέστερη προσκόμιση μετάφρασης όταν το έγγραφο θεωρείται κατ' αρχήν νομίμως υποβληθέν και ο προγενέστερος χαρακτήρας είναι σαφής, αλλά και αντίθετες κρίσεις που αντιμετωπίζουν την έλλειψη μετάφρασης ως ουσιώδη πλημμέλεια μη ιάσιμη. Η αυστηρότερη γραμμή επικρατεί ιδίως όταν πρόκειται για πιστοποιητικά (π.χ. ISO) με ουσιώδες περιεχόμενο που δεν μπορούν να αξιολογηθούν εγκαίρως χωρίς μετάφραση.
- Φύλλα/πίνακες συμμόρφωσης: Σε ορισμένες περιπτώσεις η ελλιπής ή ασαφής συμπλήρωση αντιμετωπίζεται ως ιάσιμη (όταν υπάρχει σαφής παραπομπή σε τεχνικά φυλλάδια ή όταν δεν πρόκειται για όρο επί ποινή), ενώ σε άλλες η ίδια πλημμέλεια οδηγεί σε απόρριψη ως ουσιώδης ή ως υποκατάσταση νέου περιεχομένου. Η διαφοροποίηση συχνά εξαρτάται από το αν η απάντηση μπορεί να συναχθεί αντικειμενικά από ήδη υποβληθέν υλικό και από το αν η διακήρυξη έχει ρητή ρήτρα επί ποινή.
- ΕΕΕΣ: Η κρατούσα τάση είναι αυστηρή (κενά ή κρίσιμες λανθασμένες απαντήσεις που «απενεργοποιούν» υποχρεωτικές δηλώσεις οδηγούν σε απόρριψη). Ωστόσο, υπάρχουν και περιπτώσεις όπου επετράπη διευκρίνιση, όταν: α) υπήρχε αντικειμενικά εξακριβώσιμη πληροφορία ήδη στον φάκελο (π.χ. έγγραφα που αποδεικνύουν το δηλούμενο γεγονός) και β) ή συντρέχει ασάφεια/ελλιπές υπόδειγμα της διακήρυξης. Η γραμμή διαχωρισμού εδώ είναι λεπτή και εξαρτάται από το αν η διόρθωση θα ισοδυναμούσε με «νέα» δήλωση ή απλώς με αποσαφήνιση υφιστάμενης.
- Δηλώσεις/έγγραφα επί ποινή αποκλεισμού: Η αρχή της τυπικότητας εφαρμόζεται αυστηρά, αλλά έχουν εμφανιστεί αποφάσεις που ανέχονται διόρθωση πρόδηλων σφαλμάτων σε υπεύθυνες δηλώσεις (π.χ. εσφαλμένος

αποδέκτης, λανθασμένη χρονολογία), εφόσον δεν αλλάζει η ουσία. Αντίθετα, όπου λείπει πλήρως το απαιτούμενο έγγραφο ή ζητείται ουσιώδης συμπλήρωση, η τάση είναι σταθερά απορριπτική.

Τι σημαίνουν πρακτικά οι αποκλίσεις:

- Οι αναθέτουσες αρχές χρειάζεται να αιτιολογούν ρητά γιατί μια πρόσκληση κατ' άρθρο 102 δεν αλλοιώνει την ουσία, να τεκμηριώνουν τον προγενέστερο χαρακτήρα και να ξεκαθαρίζουν αν υπάρχει όρος επί ποινή. Η χρήση τυποποιημένου «τεστ πέντε βημάτων» βοηθά να περιοριστούν αντιφατικές κρίσεις.
- Οι οικονομικοί φορείς πρέπει να προλαμβάνουν τα «γκρίζα» σημεία: πλήρες και σωστό ΕΕΕΣ (ιδίως σε υπεργολαβίες, κριτήρια επιλογής, φοροασφαλιστικές δεσμεύσεις), ορθά συμπληρωμένα φύλλα συμμόρφωσης με σαφείς παραπομπές, έγκυρες μεταφράσεις για κρίσιμα πιστοποιητικά, και έγκαιρη κατάθεση όλων των εγγράφων επί ποινή.

Συνολικά, η μεταρρύθμιση του 2021 ενίσχυσε την ευελιξία χωρίς να αναιρεί τις δικλίδες ασφαλείας. Οι καταγεγραμμένες αντιφάσεις δεν αναιρούν τη γενική σύγκλιση, αλλά υπογραμμίζουν την ανάγκη σαφέστερων διακηρύξεων (υποδείγματα ΕΕΕΣ, ρητές ρήτρες επί ποινή), συνεπούς αιτιολόγησης των κλήσεων για διευκρίνιση και πειθαρχίας στους δύο θεμελιώδεις πυλώνες: αντικειμενικά προγενέστερη πληροφορία και μη αλλοίωση ουσίας/ανταγωνισμού. Έτσι επιτυγχάνεται ισορροπία μεταξύ αποτροπής φορμαλιστικών αποκλεισμών και προστασίας της ισότητας και διαφάνειας.

6. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βιβλία – Μονογραφίες – Άρθρα

- Δημήτριος Ράικος, Ευαγγελία Βλάχου, Ευανθία Σαββίδη, Δημόσιες Συμβάσεις Ν.4412/2016: Ερμηνεία κατ' άρθρο, Σάκκουλας, Αθήνα–Θεσσαλονίκη, 2018, 951–960.
- Δ. Ράικος, Δίκαιο Δημοσίων Συμβάσεων, 2017, 385.
- Γεώργιος Δελλής, Το νέο Δίκαιο των δημοσίων συμβάσεων, Νομική Βιβλιοθήκη, 2η έκδ., 2024, 33–37.
- Μιχαήλ Διαθεσόπουλος, «Τα νέα άρθρα 102 και 310 του ν.4412/2016 μετά το ν.4782/2021 και το νέο καθεστώς διόρθωσης και συμπλήρωσης προσφορών», ΠειρΝομ 1/2021, 4 επ.
- Μ. Βλάχου-Βλαχοπούλου, «Παρατηρήσεις στη ΣτΕ 1894/2022», ΘΠΔΔ 12/2022, 1405 επ.
- Απόστολος Γέροντας, Δίκαιο Δημοσίων Συμβάσεων: Ανάθεση – εκτέλεση – δικαστική προστασία, Σάκκουλας, 2024, 167 επ.
- Χ. Δετσαρίδης, σημείωση στη ΣτΕ 237/2021, 1283 επ.

Ηλεκτρονικές/Θεσμικές πηγές

- eur-lex.europa.eu (κείμενα Οδηγιών και Κανονισμών ΕΕ).
- ΤΝΠ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ (παραπομπές σε αποφάσεις ΕΑΔΗΣΥ και διοικητικών δικαστηρίων).

Νομοθεσία – Ενωσιακό Δίκαιο

- Οδηγία 2014/24/ΕΕ, άρθρο 56 παρ. 3 (όπως διορθώθηκε L135/24.5.2016).
- Οδηγία 2014/25/ΕΕ.
- Οδηγίες 89/665/ΕΟΚ και 92/13/ΕΟΚ, όπως τροποποιήθηκαν με Οδηγία 2007/66/ΕΚ.
- Οδηγία 2014/23/ΕΕ (άρθρα 46–47).
- Οδηγία 2004/18/ΕΚ (και τροποποιήσεις 2005/51/ΕΚ, 2005/75/ΕΚ).
- ΠΔ 60/2007 (ενσωμάτωση άρθρου 51 Οδηγίας 2004/18/ΕΚ).
- ΠΔ 118/2007, άρθρο 12 παρ. 5.
- Ν. 3669/2008 (άρθρα 144–149· άρθρο 20 παρ. 4).
- Ν. 3316/2001.
- Ν. 4250/2014, άρθρο 1.
- Ν. 4412/2016, ιδίως άρθρο 102.
- Ν. 4782/2021, άρθρο 42 (τροποποίηση άρθρου 102 ν. 4412/2016).

Νομολογία ΔΕΕ/ΔΕΚ

- ΔΕΚ, 22.06.1993, C-243/89, Επιτροπή κατά Δανίας («Storebaelt»).
- ΔΕΚ, 29.04.2004, C-496/99, Επιτροπή κατά CAS Succhi di Frutta, σκ. 108–111.
- ΔΕΚ, 06.11.2014, C-42/13, Cartiera dell’ Adda SpA κατά CEM Ambiente SpA, σκ. 46.
- ΔΕΕ, 29.03.2012, C-599/10.
- ΔΕΕ, 10.10.2013, C-336/12.
- ΔΕΕ, 11.05.2017, C-131/16.
- ΔΕΕ, C-927/19.

Νομολογία εθνικών δικαστηρίων

- ΣτΕ 30/2019· 1490/2019· 237/2021· 2514/2022· 2646/2022· 300/2023· 505/2021· 725/2022· 147/2022· 1894/2022.
- ΕΑ ΣτΕ 184/2017· 30/2019· 117/2019· 234/2019· 238/2019· 135/2018.
- Ελεγκτικό Συνέδριο: Ε' Κλιμάκιο 270/2024· 1092/2025 (Τμήμα Ζ').
- Διοικητικά Εφετεία: ΔΕΦΑΘ 311/2017· 241/2020· 2351/2024 (Τμ. ΙΒ')· 353/2025 (Τμ. ΙΕ')· 12/2025 (ΔΕφ Λάρισας Β')· 45/2024 (ΔΕφ Λάρισας Β')· 95/2024 (ΔΕφ Λάρισας Α')· 49/2024 (ΔΕφ Λάρισας Γ')· 421/2024 (ΔΕφ Πειρ Α3)· 360/2024 (ΔΕφ Πειρ Α1)· 307/2024 (ΔΕφ Θεσ Α')· 71/2024 (ΔΕφ Χαν Γ')· 35/2024 (ΔΕφ Χαν Γ')· 46/2024 (ΔΕφ Χαν Β').
- Λοιπά: ΔΕΦΠειρ 237/2023· ΔΕφ Ιωαννίνων 30/2023· ΔΕΦΑΘ 4/2021· 271/2011.

Αποφάσεις ΕΑΔΗΣΥ

- 67/2025 (1ο Κλιμάκιο, σκ. 9)· 568/2024 (5ο, σκ. 9)· 358/2023 (3ο, σκ. 17)· 59/2025 (3ο, σκ. 23)· 252/2025 (7ο)· 323/2024 (1ο, σκ. 15)· 729/2023 (2ο, σκ. 7)· 700/2023 (1ο)· 789/2023 (1ο, σκ. 21)· 1017/2022 (3ο, σκ. 20)· 277/2024 (4ο, σκ. 8)· 69/2025 (3ο, σκ. 8)· 8/2025 (7ο, σκ. 8)· 477/2023 (4ο, σκ. 21)· 85/2025 (1ο, σκ. 11)· 283/2023 (1ο, σκ. 11)· 913/2023 (5ο, σκ. 14)· 806/2024 (1ο, σκ. 14)· 531/2023 (6ο, σκ. 18)· 738/2024 (1ο, σκ. 11)· 602/2024 (1ο, σκ. 14)· 234/2024 (4ο, σκ. 13)· 657/2023 (2ο, σκ. 9)· 315/2024 (1ο, σκ. 17)· 991/2023 (3ο, σκ. 20)· 402/2023 (2ο, σκ. 8)· 741/2023 (3ο, σκ. 19)· 54/2024 (3ο, σκ. 18)· 487/2023 (4ο, σκ. 15)· 837/2023 (1ο, σκ. 13)· 61/2025 (5ο, σκ. 9)· 181/2025 (1ο, σκ. 23)· 319/2024 (3ο, σκ. 19)· 318/2024 (3ο, σκ. 19)· 912/2023 (5ο, σκ. 17)· 739/2024 (1ο, σκ. 9)· 835/2023 (5ο, σκ. 19)· 252/2025 (7ο, σκ. 16)· 893/2024 (5ο, σκ. 10)· 497/2023 (2ο, σκ. 8)· 576/2023 (1ο, σκ. 16)· 26/2024 (1ο, σκ. 13)· 192/2024 (3ο, σκ. 14)· 738/2023 (3ο, σκ. 18)· 52/2023 (3ο, σκ. 54).